

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2018

Mariana Kuckirová

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

Fakulta mezinárodních vztahů

Hlavní specializace: Mezinárodní obchod

**EKONOMICKO-POLITICKÁ TRANSFORMACE
VYBRANÝCH POSTSOVĚTSKÝCH ZEMÍ
(RUSKO, UKRAJINA)**

Diplomová práce

Vypracovala: Mariana Kuckirová

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Vlčková, Ph.D.

Zpracovala: Mariana Kuckirová

Datum: 17.4.2018

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vlčková, Ph.D.

Obor: Mezinárodní obchod

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Ekonomicko-politická transformace vybraných postsovětských zemí (Rusko, Ukrajina)“ vypracovala samostatně. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne

.....

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce, paní Mgr. Janě Vlčkové, Ph.D., za poskytnutí cenných námětů a připomínek při vypracování této diplomové práce.

Obsah

Seznam zkratk	i
Seznam obrázků	ii
Seznam tabulek	iii
Seznam grafů	v
ÚVOD	I
1. Teorie transformace	1
1.1 Podstata a význam transformace	1
1.2 Historická východiska	3
1.3 Prvky transformace a transformační strategie	9
2. Ekonomicko-politická transformace Ruska a Ukrajiny	21
2.1 Role státu a právní řád	23
2.1.1 Transformační šok	26
2.1.2 Daňový systém	30
2.2 Mikroekonomický vývoj	31
2.2.1 Firmy a snaha o přežití	32
2.2.2 Privatizace	37
2.2.3 Bankovní systém	40
2.3 Korupce: podnikatelská sféra	48
2.3.1 Současné podnikatelské prostředí Ukrajiny	53
2.3.2 Současné podnikatelské prostředí Ruska	57
3. Současná situace a cíle vybraných postsovětských zemí	61
3.1 Současná úroveň transformace Ruska	61
3.1.1 Makroekonomická situace Ruska	62
3.1.2 Vývoj strukturálních reforem	64
3.2 Současná úroveň transformace Ukrajiny	67
3.2.1 Makroekonomická situace Ukrajiny	69
3.2.2 Vývoj strukturálních reforem	72
3.2 Srovnání obou zemí z pohledu hlavních ukazatelů transformace	75
ZÁVĚR	I
Seznam odborné literatury	i

Seznam zkratek

BEEPS - Business Environment and Enterprise Performance Survey

CA – Centrální Asie

CBU – Centrální banka Ukrajiny

CBR – Centrální banka Ruska

CEB - Centrální Evropa a Pobaltí

EU – Evropská unie

EHS (EEC) –Evropský hospodářský prostor

EUR – měna Euro

HDP – Hrubý domácí produkt

PZI – Přímé zahraniční investice

MMF – Mezinárodní měnový fond

NABU - Národní protikorupční úřad Ukrajiny

SEE – Jihovýchodní Evropa

SSSR - Svaz sovětských socialistických republik

USD – Americký dolar

Seznam obrázků

- [1] Obrázek č. 1: EBRD- Transition report 2013. Dostupné na: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236744087&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [2] Obrázek č. 2: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>
- [3] Obrázek č. 3: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>
- [4] Obrázek č. 4: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>
- [5] Obrázek č. 5: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>
- [6] Obrázek č. 6: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>
- [7] Obrázek č. 7: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

Seznam tabulek

- [8] Tabulka č. 1: ORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2016 [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
- The Economist: The Economist Intelligence Unit's Democracy Index [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://infographics.economist.com/2017/DemocracyIndex/>
- [9] Tabulka č. 2: Zdroj: EBRD- Transition report 1991-2007. Dostupné na: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236744087&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [10] Tabulka č. 3: Zdroj: Zdroj: EBRD- Transition report 1991-2007. Dostupné na: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236744087&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [11] Tabulka č. 4: Transparency International: CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2016 [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
- Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [12] Tabulka č. 5: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [13] Tabulka č. 6: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- BONIN, John. Banking in transition countries. BOFIT Discussion Papers [online]. Helsinki, 2014, (8) [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1512572157/fulltext/C2C240C2115A47C1PQ/1?accountid=17203>
- [14] Tabulka č. 7: BONIN, John. Banking in transition countries. BOFIT Discussion Papers [online]. Helsinki, 2014, (8) [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1512572157/fulltext/C2C240C2115A47C1PQ/1?accountid=17203>
- [15] Tabulka č. 8: Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4
- [16] Tabulka č. 9: Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-

200-2268-4; Private Sector. The World Bank [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/topic/private-sector>

- [17] Tabulka č. 10: Private Sector. The World Bank [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/topic/private-sector>
- [18] Tabulka č. 11: Forecasts, macro data, transition indicators: Structural change indicators [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [19] Tabulka č. 12: Forecasts, macro data, transition indicators: Structural change indicators [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [20] Tabulka č. 13: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [21] Tabulka č. 14: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- [22] Tabulka č. 15: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>

Seznam grafů

- [1] Graf č. 1: EBRD: Transition report 1998, 2001, 2002, 2007. Dostupné na <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>; General Government Total Expenditure. Quandl [online]. [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://www.quandl.com/search?query=General%20Government%20Total%20Expenditure>
- [2] Graf č. 2: Zdroj: General Government Total Expenditure. Quandl [online]. [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://www.quandl.com/search?query=General%20Government%20Total%20Expenditure>
- [3] Graf č. 3: Real GDP growth: IMF [online]. 2018 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: http://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- [4] Graf č. 4: Zdroj: Current Account Balance. Quandl [online]. [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://www.quandl.com/search?query=General%20Government%20Total%20Expenditure>
- [5] Graf č. 5: Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4
- [6] Graf č. 6: EBRD-BEPS II: Banking Environment and Performance Survey [online]. [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/what-we-do/economics/data/banking-environment-and-performance-survey.html>

ÚVOD

Rozpad Sovětského svazu socialistických republik (SSSR) v roce 1991 byl z geopolitického hlediska velmi významnou událostí. Socialistický režim vládnoucí v této oblasti i v zemích Střední a Východní Evropy skončil. Z bývalého Sovětského svazu vzniklo nově 15 nezávislých zemí, které byly celých 70 let zvyklé na socialistický režim s vládnoucí komunistickou stranou, neexistovalo soukromé vlastnictví a ekonomika byla centrálně plánovaná, a tedy stát určoval, co a v jaké míře se bude vyrábět obvykle s plánem na několik let dopředu.

Po zhroutilí komunismu nově vzniklé vlády tak čelily otázce, jak transformovat centrálně plánovanou ekonomiku na ekonomiku tržní. O více než čtvrt století později se tak postsovětské státy snaží dosáhnout požadované transformace.¹

Vývoji zemí východního bloku po získání nezávislosti se dle mého názoru nevěnuje dostatečná pozornost. V posledních letech se však v médiích stále více mluví o nepříznivých událostech a životních podmínkách v této oblasti. Je zřejmé, že přechod od nedemokratického režimu k demokratickému v zemích bývalého Sovětského svazu nebyl tak úspěšný jako v zemích střední a východní Evropy jako je Slovinsko, Jugoslávie, Polsko, Maďarsko a země bývalého Československa.² Již z tohoto důvodu se domnívám, že transformace zemí bývalého Sovětského svazu je velmi zajímavé téma.

Země bývalého Sovětského svazu se už více než čtvrt století nachází ve fázi přechodu od nedemokratického režimu k demokratickému. Bohužel jenom třem z nich se

¹ PALUBINSKAS, Ginta. Economic transformation - the full societal transformation thesis [online]. Virginia, 2002 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/276238929/fulltextPDF/341CB6C100E14FDCPQ/1?accountid=17203>. Georg Mason University. Vedoucí práce Dr. Rouger Stough.

² KUBÁT, Michal. Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989. Politologický časopis [online]. 2006, (2, s. 139–157) [cit. 2018-01-09]. ISSN ISSN 1211-3247. Dostupné z: http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2006/2/Polcas_2006_2_pp_139_157.pdf

podařilo úspěšné překonat problémy spojené s transformací politicko-ekonomického systému. Jedná se o Pobaltské země – Litva, Lotyšsko a Estonsko, které byly schopny přejít k demokracii a dnes jsou i jedinými bývalými členskými státy SSSR, které jsou členskými státy Evropské unie (EU).³

Transformace zemí, které po rozpadu SSSR získaly nezávislost, je velmi různorodá. Jsou zde však i rysy, které mají tyto transformující se země stejné či podobné. Tyto země spojuje 70 let totality (Pobaltí přibližně 50 let), kde obyvatelstvo bylo vychováváno žít a vnímat život určitým způsobem.

Jednotlivé státy v současné době čelí především vlastním vnitrostátním problémům a konfliktům. Po 27 letech od rozpadu Sovětského svazu se většině z nich nepodařilo transformovat na demokratické státy s tržní ekonomikou dle západního vzoru. Cílem mé práce je zhodnotit průběh a současný stav ekonomicko-politické transformace Ukrajiny a Ruska. Pro úspěšnou transformaci je důležitý kvalitní a fungující právní řád a státní aparát. Fungující státní aparát je základním prvkem institucionálního prostředí. Období devadesátých let bylo z mého pohledu zásadním pro formování institucionálního prostředí. Vytvoření fungujícího státního aparátu institucionálního prostředí umožní rozvoj ekonomiky i podnikatelského prostředí. Proto bude velmi zajímavé zjistit úroveň transformace na mikroekonomické úrovni. Jsem toho názoru, že problematická cesta k úplnému tržnímu hospodářství je ovlivněna jak ekonomickou, tak politickou i sociální politikou země, které jsou z velké části zděděné z tak dlouhého totalitárního režimu.

Postsovětské země, u kterých bych ráda zkoumala úroveň ekonomicko-politické transformace, jsou Ukrajina a Rusko. Tyto země se vyvíjely dle mého přesvědčení velmi odlišně, především z politického pohledu, a v současnosti každá z nich čelí jiným

³ MCFAUL, Michael. Political Transitions. Harvard International Review [online]. April 18, 2007[cit. 2018-01-08]. Dostupné z: <http://hir.harvard.edu/article/?a=1371>

problémům. Politika a způsob vedení těchto dvou států je rozdílný a může mít dopad i na ekonomickou prosperitu. Z mého pohledu je pomalý proces přechodu výrazně ovlivněn korupcí. Právě ta může bránit vstupu zahraničního kapitálu či rozvoji podnikatelského prostředí. Proto jako dílčí cíl bych ráda zjistila, jak hluboce ovlivňuje korupce podnikatelské prostředí Ukrajiny a Ruska a jak ji vnímají podniky.

V poslední kapitole se pokusím vymezit současné ekonomicko-politické prostředí jednotlivých zemí a zjistit tak jejich současnou úroveň transformace. Charakterizují současné problémy vybraných států, očekávaný vývoj do budoucna a jejich cíle.

1. TEORIE TRANSFORMACE

1.1 Podstata a význam transformace

V této práci se transformací rozumí ekonomická a politická transformace postsovětských/postsocialistických zemí od centrálně plánovaných ekonomik k tržním ekonomikám.

Ekonomické transformaci předchází změna politického systému. Je zapotřebí také vytvořit kapitalisticko-společenský systém. Zavedení či vybudování tržní ekonomiky se zpravidla považuje za hlavní cíl transformace hospodářství. Nelze jednoznačně tvrdit, že prvky tržní ekonomiky nebyly přítomné i v centrálně plánované ekonomice, a opačně, i v tržních ekonomikách dnes existují zásahy státu do hospodářství. Avšak hlavní rysy tržních hospodářství u centrálně řízených ekonomik chyběly.⁴

Hospodářská transformace spočívá v přechodu z jednoho hospodářského systému na jiný. Jedná se zejména o změnu povahy a funkce stávající ekonomiky na ekonomiku založenou na principu fungování dle zcela odlišných pravidel a zásad. Je to proces, který musí být dosažen prostřednictvím porozumění vnitřních vlastností a hodnot existujícího ekonomického systému a zároveň nového ekonomického systému, o který trh usiluje.⁵

V anglických pracích a odborných textech se často používají dva pojmy „transition“ a „transformation“, které čeští autoři často nerozlišují a pojmy zaměňují. Výraz „transition“ se v anglických textech používá pro proces přechodu s jasně určeným

⁴ Transformace, restrukturalizace, revitalizace [online]. SYNEK, Miloslav. Issue 3. Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3: Acta Oeconomica Pragensia, 2004, s. 170-195 [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=266.pdf>

⁵ PALUBINSKAS, Ginta. Economic transformation - the full societal transformation thesis [online]. Virginia, 2002 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/276238929/fulltextPDF/341CB6C100E14FDCPQ/1?accountid=17203>. Georg Mason University. Vedoucí práce Dr. Rouger Stough.

konečným výsledkem. Druhý výraz „transformation“ popisuje proces s otevřeným konečným výsledkem. Díky otevřenému konečnému výsledku se očekává, že dojde k novému a originálnímu vývoji odrážejícímu i prvky zděděné socialistické historie. Překlad těchto dvou termínů do češtiny má zcela rozdílný význam, a proto se často pojem „transition“ používá pro charakteristiku zemí procházející proměnou režimu, tedy tranzitivní ekonomiky, a druhý výraz „transformatin“ nebo-li transformace charakterizuje samotný proces proměny režimu.⁶

Zásadním aspektem ekonomické transformace je identifikace fungování jednotlivých ekonomických systémů současně s klíčovými prvky pro fungování nového ekonomického systému. Důležité je pochopit odlišnosti mezi danými ekonomickými systémy, jaké rysy jsou podporovány u původního a nového ekonomického systému, jaký typ lidského kapitálu každý systém potřebuje k bezproblémovému fungování. Významnou roli hrají základní instituce, které je nutné restrukturalizovat, aby došlo k přeměně z původního hospodářského systému na nový. Tyto prvky jsou základem pro formování trhu, jenž usiluje o ekonomickou transformaci, protože to, co účinně fungovalo u původního systému, může brzdit fungování nového systému.⁷

V průběhu transformace zemí bývalého Sovětského svazu došlo k přechodu od socialistického hospodářského systému, od systému zakládajícího se na státním vlastnictví a od plánované ekonomiky - zdroje byly rozmísťovány mezi produkční jednotky, k tržnímu hospodářství s převažujícím soukromým vlastnictvím.⁸

⁶ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁷ PALUBINSKAS, Ginta. Economic transformation - the full societal transformation thesis [online]. Virginia, 2002 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/276238929/fulltextPDF/341CB6C100E14FDCPQ/1?accountid=17203>. Georg Mason University. Vedoucí práce Dr. Rouger Stough.

⁸ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

Komunistické hospodářství vzniklo z marxistické utopie centrálně řízeného ekonomického systému, kde vědecké plánování a centrální alokace zdrojů nahrazuje „tržní anarchii“, odstraňuje recesi, bídu a nezaměstnanost a usiluje o plné uspokojení potřeb společnosti.⁹

1.2 Historická východiska

Sovětský svaz socialistických republik (SSSR) se skládal z 15 členských zemí a vznikl v roce 1922. Jednalo se o státní útvar federativního typu, i přes to, že vykazoval konfederativní rysy jako je například vystoupení ze svazu. SSSR byl útvar vysoce centralizovaný. S trochou nadsázky by bylo možné konstatovat, že Rusko názvem SSSR zakrývalo skutečnou podstatu imperiální koloniální říše, kterou budovalo několik staletí, a tak právě rozpadem SSSR došlo ke konci ruského impéria. Zároveň i ve světě byl pád Sovětského svazu vnímán jako zánik poslední koloniální říše.¹⁰

Z názvu Sovětský svaz socialistických republik je zřejmé, že zde vládla myšlenka socialismu. Socialistický politicko-ekonomický směr bývalého Sovětského svazu měl však odlišnou formu, než jakou známe v západních zemích. Myšlenka socialismu se objevila na počátku devatenáctého století a následně se tento směr rozvinul prostřednictvím společenských protestů vůči kapitalismu, a takto je nejlépe chápán. V průběhu času se socialismus odklonil od své původní podoby a dnes ho můžeme znát v různých podobách a formách. Socialismus, který existoval v demokratických postkapitalistických státech, se lišil od socialismu existujícího v Sovětském svazu. Tento druh politicko-ekonomického systému se liší do západních industrializovaných

⁹ Consumers in Transition from the Centrally Planned Economy to the Market Economy Kozminski, Andrzej
K. Journal of Consumer Policy; Dordrecht Vol. 14, Iss. 4, (1991-1992): 351.

¹⁰ BAAR, Vladimír. Postsovětský prostor po dvaceti letech. Geografické rozhledy [online]. Ostravská univerzita, 5/09–10 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <http://geography.cz/geograficke-rozhledy/wp-content/uploads/2010/06/2-3.pdf>

kapitalistických demokracií svou komplexností. Od klasické západní vize socialismu se liší úplným odmítáním soukromého majetku, omezením tržních procesů, centrálně plánovanou a státem řízenou ekonomikou, neliberální a nedemokratickou politikou, totalitním (Stalinovým)/autoritářským (Brežněvovým) přístupem k politice.¹¹

V prosinci roku 1991 došlo k rozpadu Sovětského svazu a následně bylo vytvořeno Společenství nezávislých států (SNS). Rozpadu Sovětského svazu předcházely velmi náhlé a rychlé politické i ekonomické změny, jako je sovětské stažení z východní Evropy, konec studené války a začátek jaderného odzbrojování. Došlo také k ukončení dominantního postavení komunistické strany a zavedení několika politických stran ve východní Evropě a v Sovětském svazu, uzákonění hlavních procesů politické liberalizace a demokratizace a počátky programů zaměřených na decentralizaci ekonomiky.¹²

Vzpomeneme-li si ještě na nedávné události mezi některými bývalými členskými státy (Ukrajinská krize), je stále obtížnější představit si post-sovětský prostor jako jediný mezinárodní politický region: sebeidentifikace jednotlivých členských států probíhá nikoliv na regionální úrovni, nýbrž na sub-regionální úrovni. Jednotlivé členské země SNS se často považují za členy více než jednoho sub-regionu. Tento postoj dovoluje prosazovat multi-vektorovou zahraniční politiku a rovnováhu mezi zájmy různých regionálních mocností. Některé země SNS se tak připojily k dalším podobným uskupením a fungují v regionálních organizacích. Například Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko, Uzbekistán a Tádžikistán jsou členy Organizace Smlouvy o kolektivní

¹¹ ELLIOT, John. Socialism and Its Future in the Post-Soviet Era. International Journal of Social Economics; [online]. MCB University Press Limited 1992, 19, Iss. 7,8,9, (1992): 25. [cit. 2018-01-08]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/274627957/9E48A001B0914D1BPQ/1?accountid=17203>

¹² DI QUIRICO, Roberto. The prospects for democratization in the European Union post-Soviet neighbours: An overview: Di Quirico, Roberto Informace o autorovi Zobrazit profil. Comparative European Politics, dod. Special Issue: South East and Eastern European Countries EU [online]. Palgrave Macmillan, (Sep/Dec 2011), 9, Iss. 4-5., 432-447 [cit. 2018-01-07]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/884268636/fulltext/F83A9011129B4964PQ/1?accountid=17203>

bezpečnosti (CSTO) a Šanghajské organizace pro spolupráci (SCO). Tyto organizace se často zaměřují na boj proti novým výzvám a hrozbám.¹³

Vliv globálních, regionálních organizací a politických aktérů díky otevření post-sovětského prostoru hrál důležitou roli v další transformaci. Tyto procesy vedly k vytvoření nových přeshraničních vztahů mezi státy blízko sousedícími i státy vzdálenějšími, díky tomu došlo k roztržičnosti post-sovětského prostoru a k jeho zvláštní internacionalizaci. Dalším faktorem ovlivňujícím proces transformace byla internacionalizace bezpečnostních problémů, včetně posilování místních konfliktů, vytváření mezinárodních kriminálních a teroristických organizací, například náboženství, nacionalističtí extremisté nebo pašeráci, kteří mohli aktivně využívat euroasijský prostor.

14

Navzdory těmto problémům situace v různých oblastech post-sovětského prostoru začala získávat jasné regionální spojení. Vznikly tak čtyři hlavní sub-regiony/makroregiony, které mají vlastní politické a geografické charakteristiky.¹⁵ Zamyslíme-li se i nad ekonomickou vyspělostí jednotlivých uskupení, je možné rozdělit bývalé členské státy SSSR do pěti makroregionů, kdy se Rusko často řadí zvlášť jako jeden makroregion. Jedná se tedy o:

- Rusko – jako největší subjekt a jádro bývalé koloniální říše. V dnešní době usiluje o velmocenské postavení prostřednictvím rychlé likvidace sektorových i regionálních rozdílů a disproporcí.

¹³ Guseletov B. 2015. Post-Soviet Space: Prospects for Transformation and Impact on International Security System. NanoWorld J1(2): 62-70.

¹⁴ Guseletov B. 2015. Post-Soviet Space: Prospects for Transformation and Impact on International Security System. NanoWorld J1(2): 62-70.

¹⁵ Guseletov B. 2015. Post-Soviet Space: Prospects for Transformation and Impact on International Security System. NanoWorld J1(2): 62-70.

- Pobaltské státy (Litva, Lotyšsko, Estonsko) – jako jediné se dokázaly oddělit od post-sovětského prostoru. Podařilo se jim stát se součástí euroatlantských struktur, k čemuž přispěly i historické tradice.
- Východoevropské státy (Moldávie, Bělorusko, Ukrajina) – tyto státy bohužel ani po tolika letech nedokázali nově definovat svoje postavení. Jejich politické směr a postavení se zmítá mezi proruskou a prozápadní orientací. Ekonomický vývoj je velmi nestabilní. Převládajícím náboženstvím je pravoslaví.
- Kavkazské státy (Ázerbájdžán, Gruzie, Arménie) – napříč celou společností jsou názory na vztahy se Západem a Ruskem značně odlišné. Tyto země jsou postiženy geopolitickými problémy, které brzdí ekonomický rozvoj. Dalším problémem jsou separatistická uskupení (Jižní Osetie, Abcházie, Náhorní Karabach – Arcach).
- Středoasijské státy (Tádžikistán, Kazachstán, Uzbekistán, Kyrgyzstán a Turkmenistán) – tyto státy se velmi rychle přeměnily na nekomunistické autokracie a čelily menším peripetiím v kooperaci s Ruskem, ale následně se jejich politický směr přiklonil k proruské politice. Z těchto příčin mají středoasijské státy velmi pevné vztahy a spolupráci s Ruskem, které často využívá tzv. „politiku cukru nebo biče“, jinými slovy slibuje ekonomické výhody nebo hrozí ekonomickými sankcemi.¹⁶

Jednotlivé sub-regiony čelí rozdílným problémům i v otázkách bezpečnosti: problémy s územní demokracií – Zakavkazsko; potíže v přeshraniční komunikaci

¹⁶ BAAR, Vladimír. Postsovětský prostor po dvaceti letech. Geografické rozhledy [online]. Ostravská univerzita, , 5/09–10 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <http://geography.cz/geograficke-rozhledy/wp-content/uploads/2010/06/2-3.pdf>

související se zpřísněním hraničního režimu – část východoevropských sub-regionů, (Pobaltské státy, Střední Asie, Kavkaz); etnické konflikty a přeshraniční trestné činy (Střední Asie, Kavkaz). Vyhledy na spolupráci se západem také nebyly velmi pozitivní, i přesto, že byl kladen velký důraz na integraci a rozšiřování hospodářské kooperace s jednotlivými státy Evropské unie (EU). Vyřešit jednotlivé otázky by bylo možné využitím zkušeností zahraničních zemí, které byly schopné vytvořit efektivní systém přeshraniční bezpečnosti a současně dosáhly úspěchu při rozvoji přeshraniční spolupráce. Avšak finanční problémy, nedostatečné finanční kapacity post-sovětských zemí, špatná dopravní infrastruktura, komplikovaná politická a sociální situace a zároveň velké časové limity ve formování struktury přeshraničních vztahů ve srovnání se zeměmi EU a Severní Ameriky nedovolily převzít a napodobit zkušenosti těchto zemí.¹⁷

V tabulce níže můžeme vidět, jak rozdílně se bývalé členské země SSSR transformovaly a vyvinuly v závislosti na vývoji stupně demokracie a korupce. Pobaltské státy jednoznačně vedou u obou sledovaných kategorií (Index demokracie – 0-10, Index vnímání korupce – 0-100). Nejhorší si vedou státy středoasijské. U východoevropských zemí se nejlépe daří přiblížit úspěšné demokracii Moldavsku, ale u Indexu vnímání korupce vede Bělorusko, což může být ovlivněno silně autoritářským režimem prezidenta Alexandra Lukašenka.

¹⁷ Guseletov B. 2015. Post-Soviet Space: Prospects for Transformation and Impact on International Security System. NanoWorld J1(2): 62-70.

Tabulka č.1: Srovnání jednotlivých makro regionů dle Indexu demokracie a indexu

korupce:

Makroregion	Stát	Index demokracie (2016)	Index vnímání korupce (2016)
Rusko	Rusko	3,24	29
Pobaltské státy	Estonsko	7,85	70
	Lotyšsko	7,47	59
	Litva	7,31	57
Východoevropské státy	Bělorusko	3,54	40
	Ukrajina	5,70	29
	Moldavsko	6,01	30
Kavkazské státy	Gruzie	5,93	57
	Arménie	3,88	33
	Ázerbájdžán	2,65	30
Středoasijské státy	Kazachstán	3,06	29
	Kyrgyzstán	4,93	28
	Tádžikistán	1,89	25
	Uzbekistán	1,95	21
	Turkmenistán	1,83	22
Centrální Evropa	Česká republika	7,82	55

Zdroj: The Economist, Transparency international.

Při pohledu zpět na devadesátá léta je nyní zřejmé, že přechod na demokratický stát a konsolidace se projevily jen v několika zemích. Státy, jako je například Bělorusko, Kazachstán, Ázerbájdžán, Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán od rozpadu SSSR se ještě nedostaly skrz počáteční fázi demokracie. Zatímco post-sovětské země sdílejí komunistickou minulost stejně jako země střední Evropy, výsledek postkomunistických režimů je velmi rozdílný. Pouze několik zemí východní a střední Evropy a baltský region dokázaly vytvořit demokracii západního typu. Demokracie není normou v post-sovětských státech. Rozdíly v demokratických úspěších mezi zeměmi, které sdílí společných více než 40 let komunismu, můžeme připsat rozdílům v infrastruktuře státních aparátů po dosažení nezávislosti a počáteční statní kapacitě pocházející ze

sovětských praktik. Některé post-sovětské země nelze zařadit mezi tranzitivní ekonomiky, protože k přeměně režimu nedošlo. Jinými slovy to, co se ve skutečnosti stalo, nebyl přechod k demokracii, ale pouze jednoduchá změna ve vedení státu.¹⁸ Státy s fungující demokracií neznaly od začátku jasnou cestu k úspěšné demokracii. Například Estonsko omezilo politická práva krátce po získání nezávislosti, avšak se rychle rozhodlo pro opak a zvýšilo občanské svobody a politická práva.¹⁹

Ozvěny sovětského období jsou stále patrné v bývalých sovětských republikách. Ve všech dvanácti zemích (celkový počet členských zemí SSSR byl 15), s výjimkou pobaltských zemí, se sovětskému režimu podařilo proniknout do mysli lidí a ovlivnit jejich způsob podnikání a sféru veřejné správy. Sedmdesát let Sovětského svazu od roku 1922 do roku 1991 se zachovaly v lidských myslích a činnostech na mnoho dalších let.²⁰

1.3 Prvky transformace a transformační strategie

Porážka pokusu o převrat v srpnu 1991 v Moskvě znamenala jeden z nejvíce euforických okamžiků v ruských dějinách. Po staletí diktátoři ovládali Rusko pomocí síly k potlačení a občas i ke zničení sovětské společnosti (hladomor v Ukrajině). Díky povzbuzení proliberálním sovětským vůdcem Michailem Gorbačovem se ruská společnost organizovala proti diktátorům Kremlu a občané ve velkých městech se

¹⁸ FORTIN, Jessica. Post-Communism or Post-Colonialism? Soviet Imperial Legacies and Regime Diversity in East Europe and the Former USSR [online]. Department of Political Science McGill University, Montreal, Canada, 2008 [cit. 2018-01-06]. ISBN 978-0-494-53492-2. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/304380889/5549529C3D2A483APQ/1?accountid=17203>

¹⁹ Tilly, Charles. 2004. Contention & Democracy in Europe, 1650-2000. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁰ GHEDROVICI, Olesia a Nikolai OSTAPENKO. The Glaring Socioeconomic Meltdown in Post-Soviet Ukraine, Moldova, and Belarus: A Distorted Mindset in Search of a Way Out: International Journal of Business and Social Research (IJBSR) [online]. Volume -3, No.-5. 2013 [cit. 2018-01-06]. Dostupné z: <http://thejournalofbusiness.org/index.php/site/article/viewFile/19/19>

mobilizovali. Výsledky tohoto statečného postoje pomohly ukončit tyranii a ukázaly se jako klíčové v ničení komunismu, ukončení studené války a demontáži sovětské říše.²¹

Konec sovětské diktatury však nevedl okamžitě ani bezprostředně k vytvoření demokracie v Rusku nebo v ostatních nově nezávislých státech vzniklých po zhroucení SSSR. Očekávalo se, že dojde k podobnému procesu demokratizace, jako tomu bylo ve státech střední a východní Evropy. V počáteční vlně změny režimu se tři Pobaltské státy poměrně snadno zbavily komunistické vlády a dokázaly přejít k demokratické konsolidaci. Litva, Lotyšsko a Estonsko byly však výjimkou v regionu, nikoliv pravidlem. Postkomunistická diktatura rychle nahradila komunistickou diktaturu ve většině zemí Střední Asie, zatímco hraniční spory, výzvy ekonomické transformace a přetrvávající dědictví komunistických institucí vedlo k vytvoření nekonsolidovaných polo-demokratických, semi-autoritářských režimů na Kavkaze, slovanských státech, jako je například Rusko, Bělorusko, Ukrajina, a také v Moldávii.²²

Postsovětské státy se stály předmětem zkoumání spousty zahraničních odborníků, kteří nazývají země usilující o změnu režimu jako tranzitivní ekonomiky. V dnešní době lze zjistit, proč a jak se země vyvíjely různými směry a proč se jejich současný ekonomicko-politický stav tak výrazně liší od systémů minulých a ekonomik vyspělých států. Výsledný režim postsovětských států i států střední a východní Evropy je velmi různorodý, proto je velmi komplikované tento proces jednotně charakterizovat. I zde platí, že žádný pojem není dokonalý či ideální, a tak pojem přechod zdůrazňuje charakter konečného výsledku, který je u většiny tranzitivních ekonomik podobný a důležitý. Všechny tranzitivní ekonomiky se snažily směřovat k ekonomice tržní, kde by

²¹ MCFAUL, Michael. Political Transitions. *Harvard International Review* [online]. April 18, 2007[cit. 2018-01-08]. Dostupné z: <http://hir.harvard.edu/article/?a=1371>

²² MCFAUL, Michael. Political Transitions. *Harvard International Review* [online]. April 18, 2007[cit. 2018-01-08]. Dostupné z: <http://hir.harvard.edu/article/?a=1371>

převažovalo soukromé vlastnictví. Všechny země se za dobu od skončení totalitního režimu určitým způsobem integrovaly do světového ekonomického systému. Reálný proces transformace byl však značně složitý a v jednotlivých zemích bylo dosaženo rozdílných výsledků transformace. Pojem transformace charakterizuje právě různorodost a nepředvídatelnost konečného stavu ovlivněného minulým dědictvím a počátečním východiskem.²³

To, co země spojovalo, byl výrazný pokles hrubého domácího produktu (HDP), který zasáhl všechny tranzitivní ekonomiky v počáteční fázi, a byl nazývaný jako „transformační krize“. Pokles HDP byl velmi strmý a jen několik málo zemí dokázalo přesáhnout úroveň HDP z roku 1989 ještě před rokem 2000. Rusku se podařilo dosáhnout hodnoty HDP roku 1989 v roce 2004 a Ukrajině o rok později (HDP v současných cenách, neupraveno o inflaci).²⁴ Často kratší a menší krize postihly střední a východní Evropu a hlubší a delší země postsovětské oblasti. Například Ukrajina patřila k nejhorším, jelikož dosáhla pouze 60% úrovně HDP roku 1989. Tento nejhlubší propad byl dokonce až v roce 1999.²⁵

Problémy, které postihly bývalé socialistické země, je možné objasnit díky geografickému rozdělení. Z toho vyplývá stejný směr vývoje v rámci skupiny ve sledovaném období. S ohledem na geografické rozdělení vznikly následující skupiny:

- Země střední a východní Evropy (SVE) – Slovinsko (po oddělení od Jugoslávie v roce 1991), Česká republika a Slovensko (původně

²³ The World Bank: DataBankWorld Development Indicators [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>

²⁴ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

²⁵ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

Československo, rozdělení v roce 1993), Maďarsko, Polsko. Nyní jsou tyto země součástí Evropské unie (vstup do EU v roce 2004).

- Pobaltské státy – Litva, Lotyšsko, Estonsko. Tyto země byly členskými zeměmi SSSR a dnes jsou členskými zeměmi Evropské unie.
- Země východní Evropy (JVE) – Rumunsko a Bulharsko. Méně rozvinuté v porovnání se zeměmi SVE, a to ekonomicky i politicky. Vstup do Evropské unie byl o 3 roky později než země SVE.
- Společenství nezávislých států (SNS) – bývalé členské státy SSSR kromě pobaltských zemí. Některé země v průběhu tohoto období ze společenství vystoupily.²⁶

Charakter země a její politický vývoj hrály významnou roli v období krize, kdy jednotlivé státy se snažily nalézt určité oživení a cestu k dalšímu rozvoji. Tržní systém není schopný dobře fungovat bez aktivity státu. Stát by měl minimálně zajistit stabilní právní systém a prostředí. U mnoha zemí SNS došlo k značnému oslabení a úpadku státních administrativních orgánů. Tyto podmínky nebyly v počátečním období splněny. Jedná se však o minimální požadavky, které samy o sobě nejsou dostatečné. Je nutné, aby zákony a pravidla byly nejen přijaty, ale i správně aplikovány. Nejedná se o proces, který bude fungovat automaticky, ale jde o proces požadující delší časový úsek. Hospodářská politika tranzitivních ekonomik bývá velmi kontroverzním tématem v diskuzích o období transformace/přechodu. Velmi důležitým bylo i mezinárodní hledisko, jelikož se nejednalo o přechod pouze jedné země. Byl to doslova zkušební test pro mezinárodní instituce jako je Mezinárodní měnový fond (MMF) a Světovou banku, které vyvinuly

²⁶ Myant M. R.; Drahekoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

vlastní koncepce odpovídající hospodářské politiky, jejich prestiž byla spojena s úspěšností jimi navržených transformačních strategií. Instrukce v aplikování vlastních transformačních strategií byly velmi úspěšné. Často docházelo k násilnému aplikování některých strategií na zcela nevhodné ekonomické i politické prostředí. Díky tomu byla prestiž těchto organizací výrazně oslabena, avšak i uvnitř nich existovaly názorové rozdíly.²⁷

Hodně se debatovalo o transformačních strategiích a jejich rychlosti aplikace či o výsledku, ke kterému mělo dojít. Doporučovány byly dva navzájem si rozporující přístupy. Jedním z nich byla „šoková terapie“ zaměřená na rychlost liberalizace obchodu, cenovou liberalizaci a na makroekonomické restrikce omezující inflaci. Tento přístup k řešení přechodu byl doporučován právě Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem. Druhým doporučovaným přístupem byl „gradualismus“, který určitým způsobem odporoval přístupu „šokové terapie“, avšak to byl i důvod, proč tento přístup vznikl. Gradualismus se vyvinul částečně jako pokračování reformních politických kroků od roku 1989 a částečně tak reagoval na šokovou terapii. V reálné praxi se objevovala kombinace obou přístupů. První přístup šokové terapie propagované Měnovým fondem a Světovou bankou vycházel z tzv. „Washingtonského konsenzu“. Tento konsenzus byl vytvořen pro řešení přechodu Latinské Ameriky, kdy tato oblast v období vnitřní i vnější nerovnováhy hledala pomoc právě u MMF. V rámci Washingtonského konsenzu byl ze začátku kladen důraz na liberalizaci a stabilizační opatření a následně na privatizaci souběžně s deregulací podnikatelských aktivit a celkovou liberalizací.²⁸

²⁷ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

²⁸ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

Strategie vycházející z Washingtonského konsenzu tvořili základ pro formování politiky v mnohých zemích, například v Polsku v roce 1990. Tyto strategie určovaly směr v počátečních analytických a akademických pracích, které se věnovaly období transformace a přechodu k demokracii. Očekávalo se, že úspěšný přechod nastane pomocí aplikace Washingtonského konsenzu, ale bohužel velkých úspěchů dosaženo nebylo. Chabé výsledky byly interpretovány jako následek za nepřesné dodržování doporučovaných strategií. Dnes však panují názory, že takovéto jednoduché pojetí není zcela správné. Realita byla zcela odlišná a mnohem složitější. V úvahu se nebraly ostatní přijatá politická opatření a aplikace strategií byla mezi jednotlivými zeměmi odlišná.²⁹

Washingtonské strategie obsazovaly bezpochyby i kladné prvky. Prvky vycházející z těchto strategií byly rovněž zakotveny v části reformního myšlení v socialistických státech před rokem 1989. Bohužel jejich vítězství nebylo dosaženo kvůli nedostatečným politickým změnám, které nastaly až v následujících letech po skončení totalitního režimu. Po aplikaci strategií byly zjištěny i další nedostatky. Doporučované strategie byly velmi zjednodušené a jejich abstraktní pohled na tržní ekonomiku byl velmi podobný s tehdejšími ekonomickými teoriemi hlavního proudu. Dominance neoliberálního ekonomického směru, kde byla podporována deregulace, zavádění volného trhu všude, kde to bylo jen možné, a privatizace byly velmi častým jevem té doby. Byly však i názory, že tržní ekonomika potřebuje o trochu více než pouhé soukromé vlastnictví a liberalizaci. Velmi potřebná byla účast aktivního státu a vhodný rámec pro vztahy a zákony, ve kterých by mohl tržní systém správně fungovat. Tento nedostatek byl formálně uznáván, bohužel však v praxi se velký důraz na roli aktivního státu nekladl. Větší pozornosti a významu se přisuzovalo rychlosti dosahování cílů, které byly

²⁹ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

uznávaný ekonomickou teorií hlavního proudu. Klíčové prvky nebo také přednosti a slabiny, které měly jednotlivá doporučení od mezinárodních organizací a převážně Washingtonského konsenzu společné, je možné rozdělit do následujících šesti bodů.³⁰

Prvním prvkem transformace, který byl obsažen v doporučovaných strategiích, byla liberalizace, a tedy odstranění překážek pro vytvoření kapitalistického systému. Trh, ekonomika a podnikání se tak stává samoregulačním mechanismem. Prostřednictvím liberalizace dochází ke zničení centrálně řízeného socialistického hospodářství.³¹ Jako první doporučení v rámci liberalizace byla cenová liberalizace a mezinárodní obchod. Uvolnění obchodu pro navázání vztahů se světem bylo velmi přínosné, vzhledem k uzavřenosti obchodu v období plánovaného hospodářství. I přes různé nátlaky k urychlení aplikace doporučených strategií nebylo potřebné tato opatření přijímat najednou. V některých státech byla liberalizace cen zahájena ještě před rokem 1989. Všechny země si rovněž udržely následující období určitou centrální kontrolu nad jistými cenami, a to především cen energie a bydlení. Velký prostor existoval i v otázce postupné liberalizace obchodu. Například státy snažící se v minulosti přiblížit k vyspělým státům byly zvyklé spoléhat se na různé formy státní pomoci, které ochraňovaly převážně nová a zranitelná průmyslová odvětví. V počáteční fázi transformace existoval ve všech tranzitivních ekonomikách určitý druh ochrany, i přes kritiku z venčí doporučující zkrátiti a omezit období ochrany.³²

Druhým velmi správným faktorem bylo vyzdvižení důležitosti stabilního makroekonomického prostředí. Nesprávné bylo domnívat se a prosazovat stabilizaci jako

³⁰ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

³¹ *Transformace, restrukturalizace, revitalizace* [online]. SYNEK, Miloslav. Issue 3. Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3: Acta Oeconomica Pragensia, 2004, s. 170-195 [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=266.pdf>

³² Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

vše zastřešující prioritu. Zde se jedná o nejvíce spornou část Washingtonského konsenzu. Realita je taková, že úplné stabilizace nikdy nebylo plně dosaženo. Vždy existují jisté známky makroekonomické nerovnováhy. Například snižování vládních výdajů a peněžní nabídky může zabránit dosažení ostatních politických cílů. Fiskální omezování, které probíhalo ve formě škrtnutí ve veřejných výdajích, reprezentuje nebezpečí zbytečného zániku výrobních kapacit a sociálních nákladů v důsledku redukce státních výdajů. Původní teoretická pozice zde jednoznačně ovlivňuje volbu politiky odrážející přístup těch, kteří nechtějí vidět aktivní roli státu jako pozitivní. Také omezení a snížení nabídky peněz bylo komplikované. Přehnaný a horlivý přístup omezoval rozvoj tržní ekonomiky už v úplném začátku. V době centrálního plánování byly podniky byly zvyklé na nedostatečné vybavení, aby byly schopné čelit restriktivní měnové politice. Avšak tento postoj byl eliminován z vnějšku kvůli chybnému názoru, že základním problémem byl nadbytek poptávky a peněz. Realita byla taková, že docházelo k vykrucování a ústupkům. Vlády tak v tichosti uvolňovaly restriktivní politiku. Restriktivní politika nutila podniky k neformálnímu a barterovému obchodování.³³

Odstraňování omezeného soukromého podnikání bylo třetí strategií hodnocenou jako příznivou a potřebnou. Rovněž bylo potřeba tuto strategií aplikovat velmi rychle. V některých zemích tento proces probíhal už před rokem 1989. Díky tomu nebylo potřebné zvlášť zdůrazňovat tuto potřebu. Zavedení této strategie bylo potřebné především kvůli neúspěšnému uspokojování spotřebitelské poptávky a neschopnosti přizpůsobit se jejím změnám v rámci centrálně plánované ekonomiky. Pro tranzitivní ekonomiky bylo nutné udržovat fungující roli státu, protože podniky nebyly od základu

³³ Myant M. R.; Drahoukoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

pracně vybudovány v normálním právním prostředí, ale vyvlastňováním státního majetku.³⁴

Čtvrtou strategií byla privatizace. Bohužel doporučování co nejrychlejší privatizace se z dnešního pohledu na situaci nehodnotí jako správné. Rychlá privatizace nutila k aktivní podpoře masové tzv. „kuponové“ privatizace Kuponů sloužily jako „měna“, za kterou bylo možné vyměnit podíly v podnicích dříve vyvlastněných státem. Podpora kuponové privatizace odrážela dva velmi rozdílné teoretické pohledy:

- První pohled na situaci tvrdí, že nejdříve by mělo dojít k dokončení privatizace a následně až k institucionálním a právním reformám. U tohoto přístupu je výrazně podceněna důležitost širšího prostředí, ve kterém hospodářský systém funguje. Tento přístup byl argumentován tím, že nejdříve dojde ke spuštění privatizace a vytvoří se schopní a silní vlastníci, kteří budou požadovat vznik nových institucí po regulaci vzájemných vztahů na ochranu vlastního majetku. Stát tak vytvoří systém pro fungování soukromého sektoru, ale nikdy nevznikne potřeba významnější role státu. Teorie nebere v potaz historické zkušenosti z vývoje tržních ekonomik, kde státní autorita byla vždy nepostradatelnou. Nejškodlivější důsledky rychlé privatizace probíhající v nedokonalém právním prostředí se projeví v době nedostatečné regulace finančních toků. Tím byla otevřena cesta pro převod majetku do jiných zemí.
- Velmi sporný byl i druhý názor, který tvrdil, že úspěšné hospodářství závisí pouze na vlastní struktuře motivací. Očekávalo se, že firma v soukromém vlastnictví bude usilovat a maximalizaci zisku a efektivnosti a manažeři

³⁴ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

budou dodržovat cíl soukromé firmy. Teorie přehlíží složité uspořádání moderních firem, kde různí aktéři mají různé motivace a cíle. Zároveň úspěch soukromé firmy závisí také na znalostech manažerů, jak řídit firmu, vyvíjet nové produkty, jak ovládnout prodejní síť a získat přístup na zahraniční trhy. Bohužel zkušenosti jsou takové, že díky privatizaci se mnohé podniky ocitly v horší situaci, než v jaké se nacházely v rámci státního vlastnictví. Motivace často přispěla k tunelování a převodu majetku do jiných zemí.³⁵

Existovaly i alternativy masové liberalizace. Některé země umožnily nakoupit podniky zahraničním nadnárodním společnostem. Tato forma byly úspěšná v případě, kdy nadnárodní společnost se zavázala k investicím a rozvoji podniků. Například v České republice byl proces privatizace doprovázen právě rostoucím podílem firem se zahraniční kontrolou u podniků s více než 100 zaměstnanci. Omezení privatizace pouze na změnu vlastníka není správně. Cílem privatizace je vhodná restrukturalizace celé ekonomiky se zaměřením na rostoucí efektivnost a větší konkurenceschopnost. U masové privatizace se stávalo, že řízení podniků bylo ponecháno původním manažerům či zaměstnancům, nebo docházelo k rozdělení podílů firem držitelům privatizačních kupónů. Tato situace přivedla k omezené restrukturalizaci pasivního typu. Naproti tomu privatizace s převísem zahraničních vlastníků společně s přílivem investic přispěla k hlubší restrukturalizaci a k větší efektivitě podniků. Zvolení správného řešení nebylo jednoduché. Případy, kdy se vláda rozhodla pro pokračování ve státním řízení podniků do doby, než se nálezně

³⁵ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

vhodný kupec je hodnoceno jako „menší zlo“ v porovnání s rychlou privatizací. Zpětně se ukazuje výrazné podhodnocení některých privatizačních rizik.³⁶

Pátou strategií transformace byla liberalizace bankovního systému. Bylo však nesprávné přistoupit k rychlé liberalizaci bankovníctví, které bylo vystavené velkým devastujícím krizím a došlo tak k výrazným ztrátám. Krize v bankovníctví tak potvrdila nedostatečnost samotného volného trhu a důležitost aktivního státu. Z porovnání tranzitivních ekonomik je zřejmé, že větší efektivnosti a stability bylo dosaženo v zemích, které nespěchaly na růst soukromého bankovního systému. Zde se tak ukazuje nesprávné doporučování zamezit aktivní roli státu. Teoretikové se ospravedlňovali přesvědčením samoregulace tržního systému a zásah státu by tak vytvořil nadbytečnou deformaci. V mnoha případech by tak stát mohl pomoci ekonomickému rozvoji. Státní dotace pomohly zachránit ne jeden podnik, a tak hledání určité renty bylo velmi skutečným fenoménem.³⁷

V průběhu doby se důraz na prosazování šokové terapie a strategií Washingtonského konsenzu omezil. Bylo to především kvůli postupnému vývoji samotného konsenzu, do kterého se přidávali nově implementované části a některé části byly přizpůsobené nebo odstraněné. Zároveň se objevila nová důležitější témata, jako jsou daňová a sociální politika a kroky k přilákání PZI – přímých zahraničních investic. Zastánci neoliberalismu doporučovali rovnou daň a nízké sociální výdaje, a tedy, aby

³⁶ *Transformace, restrukturalizace, revitalizace* [online]. SYNEK, Miloslav. Issue 3. Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3: Acta Oeconomica Pragensia, 2004, s. 170-195 [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=266.pdf>

³⁷ Myant M. R.; Drahekoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

docházelo co nejmenší progresi daňového systému. Tímto se tranzitivní ekonomiky výrazně odlišovaly od vyspělých zemí.³⁸

Šestou velmi důležitou strategií je uvolnění kapitálového trhu a liberalizace finančního systému. Působení těchto faktorů bylo značně podceněno. Panovaly obavy z nebezpečí veřejného dluhu, avšak skutečnost byla opačná a skutečným nebezpečím byl soukromý dluh, jenž přispěl k propuknutí finanční světové krize v roce 2008. Dopady soukromého dluhu byly pro určité země v době krize 2008 naprosto devastující. Působení role státu a politické postoje byly i nadále významné a při hodnocení celkového výsledku současného stavu transformace tranzitivních ekonomik je třeba brát v potaz minulé politické a státní systémy a dřívější vývoj.³⁹

³⁸ Myant M. R.; Drahekoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

³⁹ Myant M. R.; Drahekoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

2. EKONOMICKO-POLITICKÁ TRANSFORMACE RUSKA A

UKRAJINY

Pro zkoumání transformace jsem si zvolila Ukrajinu a Rusko. Je zajímavé pozorovat tento vývoj také z pohledu dnešní situace mezi těmito státy. Mám na mysli Ukrajinskou krizi a situaci na Donbasu. Jak nastiňují média, Ukrajina projevuje velký zájem o přiklonění se k západu a Rusko se jí v tom snaží zabránit. Politická situace v obou zemích je v současné době značně rozdílná. V Rusku je prezidentem Vladimir Putin, který funkci prezidenta zastával mezi lety 2000-2008, v dalším volebním období byl zvolen prezidentem D. Medvěděv a od roku 2012 byl zvolen opět V. Putin. Ruské volby bývají často doprovázeny kritikou ze strany západních zemí. V novém tisíciletí se na Ukrajině vystřídalo celkem 5 prezidentů (společně s prozatímním prezidentem O. Turčynovem) a v Rusku jenom dva – Vladimir Putin a Dmitrij Medvěděv. Netroufám si však z těchto informací klást žádné závěry a podrobná analýza této situace není ani součástí mé práce. Náplní mé práce je však hodnocení role státu a právního řádu především v devadesátých letech, které bylo velmi důležitým obdobím pro položení základů pro úspěšnou transformaci k tržní ekonomice. Ještě než se budu zabývat přechodem k tržnímu hospodářství, stručně charakterizuji jednotlivé státy.

Ukrajina byla nejstarší východoslovanský stát a byla jedním z nejsilnějších evropských národů. Později, dlouhá desetiletí (1922-1991), byla součástí socialistického režimu a v roce 1991 získala zpátky svou nezávislost.⁴⁰ V současné době se Ukrajina nachází v krizi, která byla způsobena domácími politickými rozkoly, ale má mezinárodní rozměry. Od vypuknutí tzv. Oranžové revoluce až do současného konfliktu začala

⁴⁰ Heritage Foundation: Economic freedom [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.heritage.org/index/ranking>

ukrajinská krize jako vnitřní boj o moc a skončila jako geopolitická krize na regionální úrovni.⁴¹

V roce 2004 proběhla zmiňovaná Oranžová revoluce, kdy se jeden z volebních kandidátů pokusil odpoutat od vazeb s Ruskem. K výrazné změně jak z ekonomického pohledu, tak z politického, však nedošlo. V roce 2014, několik měsíců po Ruské anexi Krymu, byla středopravicová vláda pod Arsenijem Jatesenyukem, tehdejší předsedou vlády. V roce 2016 byl Jatesenyuk nahrazen V. Groysmalnem. Ruští separatisti pokračují v destabilizaci východní části země, která je bohatá na nerostné suroviny a je zde soustředěná velká část ukrajinského průmyslu.⁴² Ukrajina je také jedním z nejlepších pěstitelů pšenice a také vyváží mnoho průmyslových a energetických produktů.⁴³ Počet obyvatelstva na Ukrajině je 42,5 mil, úroveň nezaměstnanosti - 8,9 %, inflace – 13,9 %, přímé zahraniční investice (PZI) za rok 2016 – 3,3 bln. USD, veřejné zadlužení 81,2 % HDP. Hodnota ekonomické svobody Ukrajiny je 51,9 dle Heritage Foundation. Ukrajina se tak umístila na 150. místě ze 180 hodnocených zemí. Hodnocení se zlepšilo o 3,8 bodu, což odráží výrazné zlepšení měnové a investiční svobody.⁴⁴

Během socialismu v Rusku panovala hospodářská a sociální stagnace. Následovaly špatně provedené reformy v devadesátých letech, zapříčiněné špatným kontrolním systémem a regulačním režimem, který působil proti rozvoji podnikání. Kvůli tomu také došlo k výraznému poklesu HDP. V tomto století se Rusko posunulo k autoritářskému

⁴¹ ZEB, Khan. THE UKRAINIAN CONFLICT AND OPTIONS FOR CONFLICT RESOLUTION: Journal of European Studies [online]. Karachi, 2017 [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1920690072/1BA530A7C99A4FBFPQ/2?accountid=17203>

⁴² Heritage Foundation: Economic freedom [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.heritage.org/index/ranking>

⁴³ BILOTSERKIVETS, V. INNOVATIVE CHALLENGES AND POST-CRISIS PROSPECTS OF UKRAINIAN MINING AND METALLURGICAL INDUSTRY [online]. Natsional'nyi Hirnychi Universytet, 2017, **Dnipropetrovsk Čís. 2**, 149-156. [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/1901673807/71CC81939C9A43ACPQ/2?accountid=17203>

⁴⁴ Heritage Foundation: Economic freedom [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.heritage.org/index/ranking>

modelu řízení státu, který vede prezident Vladimir Putin. Jeho režim se snaží o legitimitu prostřednictvím řízených voleb, populistických výzev a zahraniční politiky zaměřené na posílení geopolitického vlivu Ruska. Díky růstu cen komodit se Rusku podařilo zotavit z recese v roce 2015. Růst však následně stagnoval kvůli poklesu cen ropy.⁴⁵ V rámci Ukrajinské krize se Rusko rozhodlo k anexi ukrajinského poloostrova Krymu a nadále probíhá okupace východní části Ukrajiny.⁴⁶ Angažovanost Ruska v Ukrajinské krizi a nelegální připojení Krymu vedlo k uvalení ekonomických sankcí ze strany západních států a odlivu kapitálu. Počet obyvatelstva v Rusku je 143,4 mil, úroveň nezaměstnanosti - 5,7%, inflace – 7%, přímé zahraniční investice (PZI) – 37,7 bln. USD, veřejné zadlužení 17 % HDP. Hodnocení ekonomické svobody Ruska je 58,2 bodů. Rusko se tak umístilo na 107 místě ze 180 zemí. Hodnocení se zlepšilo o 1,1 bodu díky vyšší obchodní svobodě.⁴⁷

2.1 Role státu a právní řád

Pro budoucnost post-sovětských zemí bylo naprosto zásadní zachovat funkci státu a také jeho právní řád. Postupem času bylo zřejmé, že procesem transformace nedojde ke zmenšení funkce státu, ba naopak, stát jako administrativní instituce se zvětšil v průběhu přechodu a vzrostl i jeho počet zaměstnanců, což v sobě odráželo velikost populace jednotlivých států, nové funkce i nové situace, jimž nově vzniklé státy musely čelit v tržní ekonomice. Avšak rozsah a způsob, v němž státy dokázaly čelit této výzvě, byly napříč jednotlivými zeměmi značně rozdílné. Z historického pohledu právě mobilizace

⁴⁵ Heritage Foundation: Economic freedom [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z:

<https://www.heritage.org/index/ranking>

⁴⁶ ZEB, Khan. THE UKRAINIAN CONFLICT AND OPTIONS FOR CONFLICT RESOLUTION: Journal of European Studies [online]. Karachi, 2017 [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1920690072/1BA530A7C99A4FBFPQ/2?accountid=17203>

⁴⁷ Heritage Foundation: Economic freedom [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z:

<https://www.heritage.org/index/ranking>

státní moci byla klíčovou k prolomení averze, která panovala v průběhu přechodu k tržní ekonomice.⁴⁸

Panovala všeobecná shoda, že role státu a jeho způsobilost pozitivně ovlivňují ekonomický růst. Funkce státu je nepostradatelným předpokladem pro institucionální prostředí, kde dochází k uzavírání vynutitelných kontraktů a rovněž zde vznikají vlastnická práva, a také stát má schopnost provádět nejrůznější opatření. Z empirického hlediska právě neefektivní a zkorumpovaná vláda se negativně podílí na růstovém potenciálu ekonomiky, nehledě na realizovaná opatření. Role státu a jeho pravomoci se ukázaly být základním faktorem úspěchu v procesu transformace. Avšak role vlády či státu bývají rozdílené. Nejčastěji se uvádí jako příklad výsledku transformace Ruska a Číny. Zmiňuje se, že Gorbačovova perestrojka, která probíhala koncem osmdesátých let, zahrnovala postupnou dvojí reformu, která se podobala reformě provedené v Číně, jenž byla mnohem úspěšnější. Reformy v Rusku časem selhaly.⁴⁹ Tento neúspěch je připisován právě oslabení moci komunistické strany Sovětského svazu a centrální vlády.⁵⁰

Způsobilost státu a jeho vlády překonat a adaptovat se dle nových podmínek po pádu státního socialismu byla napříč jednotlivými státy různá. V žádné zemi nedošlo k nastolení právního řádu před rokem 1989. Politické strany, které byly ve vedení, nebyly

⁴⁸ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁴⁹ ELLIOT, John. Socialism and Its Future in the Post-Soviet Era. International Journal of Social Economics; [online]. MCB University Press Limited 1992, 19, Iss. 7,8,9, (1992): 25. [cit. 2018-01-08]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/274627957/9E48A001B0914D1BPQ/1?accountid=17203>

⁵⁰ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

schopné a připravené se omezovat uznáním závazných nařízení a zároveň represivním složkám státu byla daná velká volnost v jednání.⁵¹

Důležité je vyzdvihnout, že právní řád nebyl úplně nezávislý na politické autoritě. Vládnoucí strany mohly ovlivňovat soudy jako výkonná nadřízená moc. V SSSR neformální vztahy a transakce byly součástí plánované ekonomiky. Tyto vztahy byly nelegální. Podniky se snažily obejít mechanismus centrálního plánování a usnadnit si tak některé potíže spojené s plánovacím systémem. Díky neformálním/nelegálním vztahům vznikaly alternativní možnosti distribuce a také přístup k nedostatkovému zboží, které nebylo běžné pro většinu populace. Tato skutečnost může být příčinou laxního přístupu k formálním pravidlům. Post-sovětská populace potažmo Ruska i Ukrajiny byla zvyklá na neformální zkorumpované vztahy, které se praktikovaly po tak dlouhou dobu trvání SSSR. Přímá spojitost s předchozí nelegální praxí z dob SSSR byla malá. V obou zemích byly vytvořeny nové nelegální kooperace a aktivity díky rozšiřujícímu se úplatkářství.⁵²

Bezprecedentní úroveň korupce a zneužívání zdrojů snížila schopnost státu účinně plnit své základní funkce. Ti, kteří byli v čele důležitého dění, využívali státní mechanismy pro svůj politický a materiální prospěch a také pro potlačení opozice. Respekt k ústavě a zákonu úplně chyběl především u oligarchie, jak ruské tak ukrajinské.⁵³ V Ukrajině i v Rusku došlo ke změně kontinuity infrastruktury a právního systému. Zatímco tajné služby, které byly nejvíce zkorumpované, byly zrušeny, naopak státní aparát a jeho zaměstnanci si svoje funkce i nadále ponechali. Jako příklad opačné alternativy lze uvést Estonsko, které se jako jediné rozhodlo pro radikální změnu a

⁵¹ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁵² Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁵³ ZEB, Khan. THE UKRAINIAN CONFLICT AND OPTIONS FOR CONFLICT RESOLUTION: Journal of European Studies [online]. Karachi, 2017 [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1920690072/1BA530A7C99A4FBFPQ/2?accountid=17203>

sestavilo zcela novou vládní strukturu a propustilo všechny státní zaměstnance, kterým bylo následně umožněno přihlásit se znovu o nová pracovní místa.⁵⁴

2.1.1 Transformační šok

Podíl státních příjmů a výdajů na HDP v podobě časových řad z období devadesátých let slouží jako jeden z možných ukazatelů fungování státu. Díky tomuto ukazateli je možné pozorovat kolaps jednotlivých států v období transformačního procesu napříč bývalými státy SSSR. V období devadesátých let v Ukrajině i v Rusku panovala transformační krize doprovázená fiskální krizí, rostoucími náklady a klesajícími zisky, jež výrazně postihly rozpočtové příjmy, které následně snížily míru financování státních firem. Výraznější financování státních firem odvrátit snahy pracovníků na vedoucích pozicích o korupční jednání. Čísla, která jsou dostupná, podhodnocují neúspěch státu jako takového. Země, kde byl pokles HDP nejvýraznější, byly nejvíce postiženy následky selhání státu. Mezi tyto země patří právě Ukrajina, Rusko nebo země střední Asie.⁵⁵ V grafu níže můžeme vidět dramatický pokles vládních výdajů jako podíl na HDP.

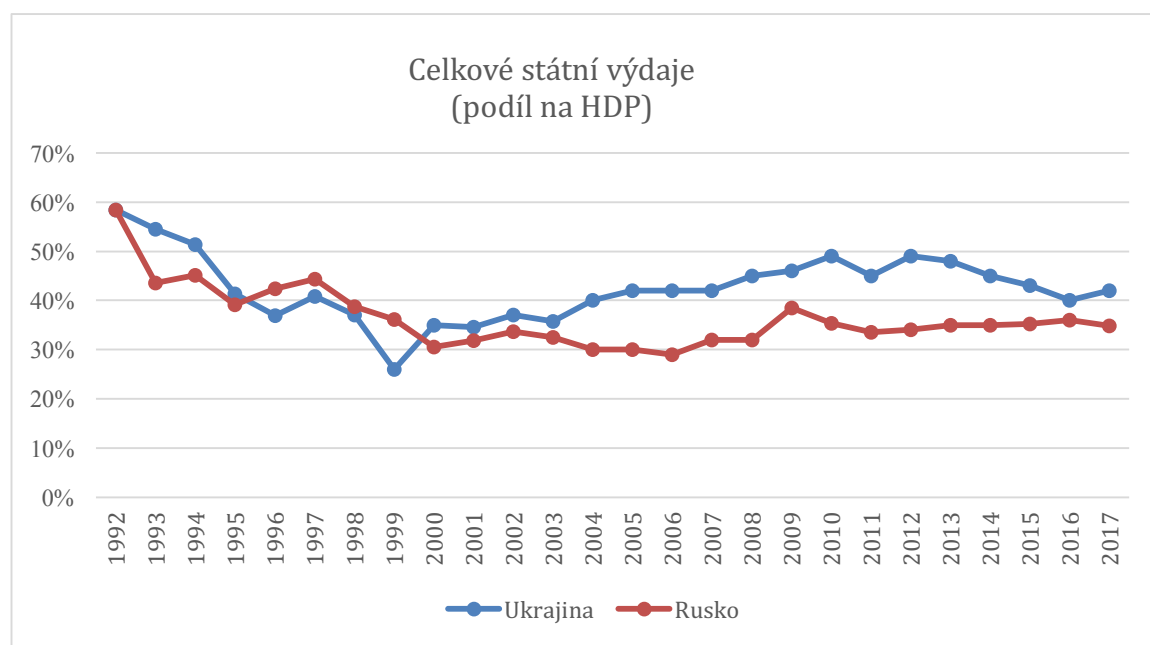
Ve většině post-sovětských států vládní výdaje výrazně poklesly a v průběhu let pokles dosáhl 50 procent a více. Naopak země střední a východní Evropy si podíl státních výdajů zachovaly či dokonce zvýšily. Zvýšení se jim podařilo díky omezení výdajů například na obranu. Kroky učiněné v Ukrajině a Rusku omezily výdaje nejen na sektor obrany, dotací a investic, ale především se omezily finance určené na fungování vlády. Došlo tak k oslabení státní moci. Nelze však tuto skutečnost vysvětlovat jako přechod od velké vlády k menší, jelikož vládní složky a oddělení zůstaly zachovány. Díky poklesu

⁵⁴ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁵⁵ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

financí tak došlo k institucionálnímu kolapsu, který znesnadnil udržení sociálního systému.⁵⁶

Graf č.1: Celkové vládní výdaje jako podíl na HDP, uvedeno v procentech.

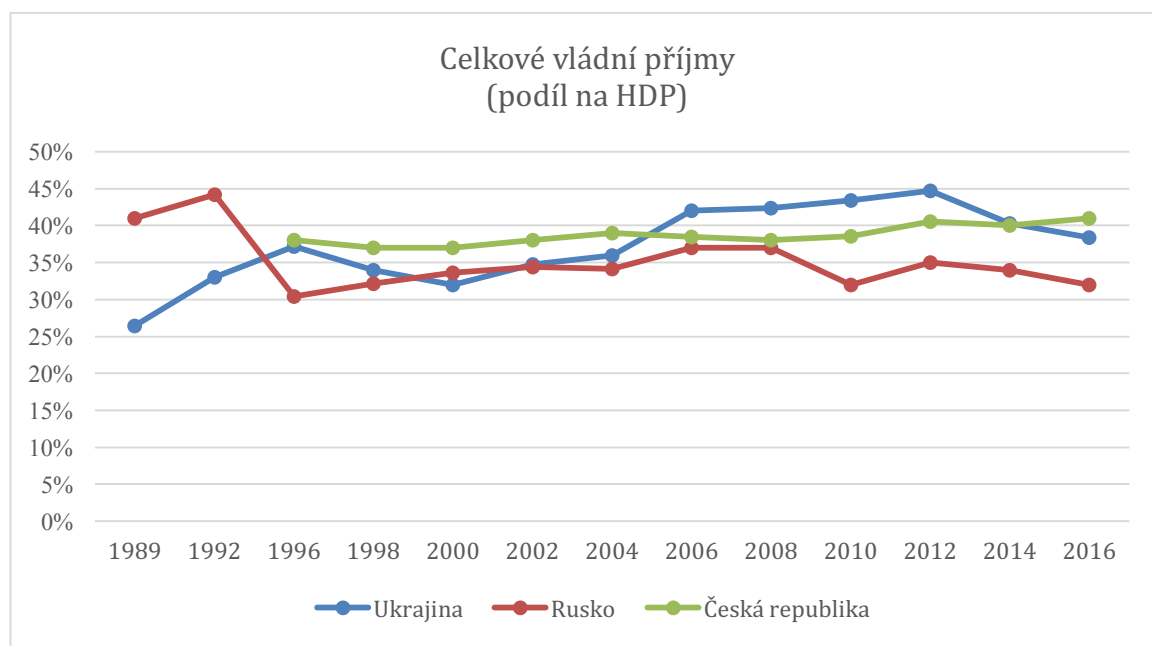
Zdroj: EBRD: Transition report 1998, 2001, 2002, 2007. Dostupné na <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>; General Government Total Expenditure. Quandl [online]. [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://www.quandl.com/search?query=General%20Government%20Total%20Expenditure>

Vládní příjmy v poměru k HDP poklesly jak v Rusku, tak i v Ukrajině. Výjimkou byly pouze země střední a východní Evropy. Estonsko bylo jediné, které se dokázalo poklesu vyhnout.⁵⁷

⁵⁶ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁵⁷ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

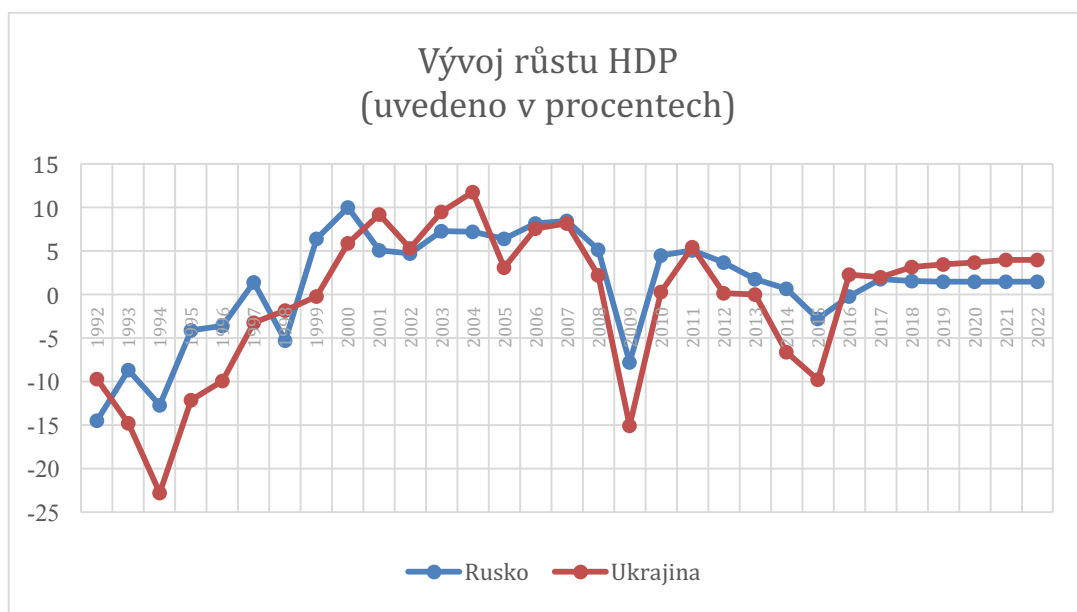
Graf č. 2: Celkové vládní příjmy jako podíl na HDP.

Zdroj: General Government Total Expenditure. Quandl [online]. [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://www.quandl.com/search?query=General%20Government%20Total%20Expenditure>

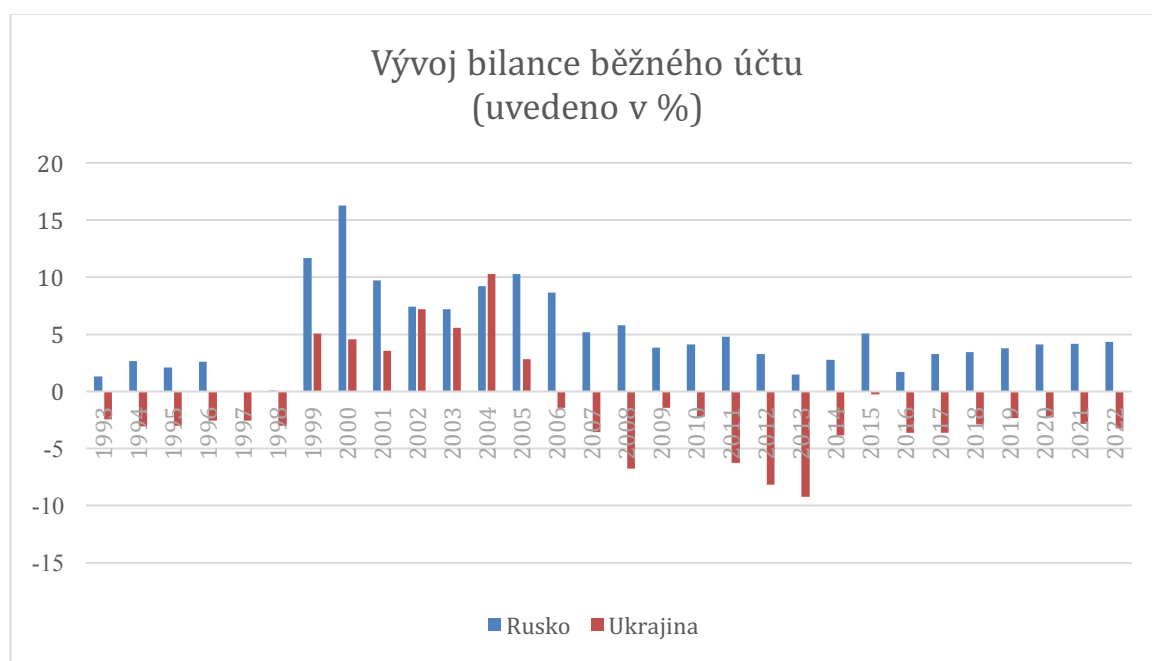
Na grafech znázorněných níže můžeme vidět vývoj celkového HDP v Rusku a Ukrajině v letech 1992-2016 a prognózy na další roky. Obě země se ve sledovaném období nedokázaly přiblížit průměru EBRD-33. Nejvíce zaostává Ukrajina, jak u úrovně HDP, tak u fiskálních ukazatelů. Fiskální balance a balance běžného účtu v Rusku jsou relativně stabilní a v kladných číslech. K výkyvu v rámci běžného účtu došlo pouze v letech 2009 a 2010, což bylo způsobeno ekonomickou krizí v roce 2008. Fiskální balance a balance běžného účtu Ukrajiny se stále nachází v záporných hodnotách. Nejhlubší pokles běžného účtu byl zaznamenán po krizi v roce 2008.

Graf č.3: Vývoj HPD v Rusku a Ukrajině, uvedeno v procentech.

Zdroj: *Real GDP growth: IMF* [online]. 2018 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: http://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

Graf č. 4: Balance běžného účtu v procentech HDP.

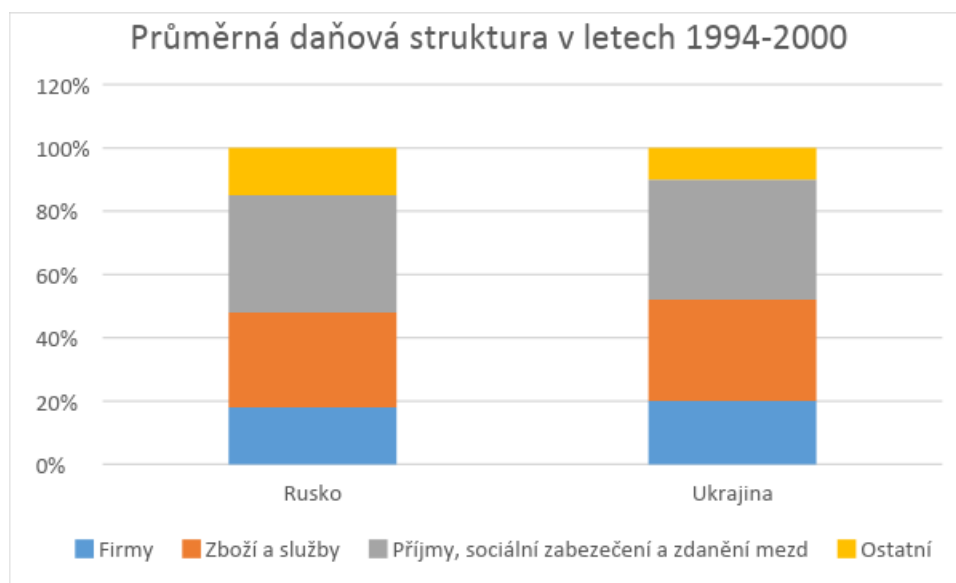
Zdroj: *Current Account Balance. Quandl* [online]. [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://www.quandl.com/search?query=General%20Government%20Total%20Expenditure>

2.1.2 Daňový systém

Změny daňového systému při přechodu na tržní ekonomiku byly nevyhnutelné. Bylo nutné vytvořit zcela nový daňový systém nebo alespoň zavést výraznou reformu původního systému. V době centrálně plánované ekonomiky byl principem fungování daňového systému relativně elementární. Zdanění spotřeby udržovalo rovnováhu v kombinaci se zdaněním podniků a systémem dotací. Export a zisky z monopolu na zahraničním obchodu představovaly další zdroj příjmů. Financování státních aktivit veřejnost nemusela vůbec postřehnout. Naopak daňový systém v rámci tržního hospodářství se nemůže spoléhat na nepřiměřeně vysoké zdanění některých podniků či komodit. Aby bylo možné dosáhnout stejných příjmů, bylo nutné zdanit více aktiv. Osoby s výraznými příjmy se také stály terčem daňového systému. Bylo potřeba vytvořit takový daňový systém, který bude komplexnější a rozmanitější. Takový daňový systém vyžaduje však odpovídající infrastrukturu a značné pravomoci. Bylo možné očekávat odpor ze strany opozice, která měla určité daňové požadavky. Bohužel obě země Rusko a Ukrajina se spoléhaly na základní zdroje příjmů jako jsou zdanění podniků a zdanění zboží a služeb.⁵⁸

⁵⁸ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

Graf. č. 5: Průměrná daňová struktura v letech 1994-2000.

Zdroj: přizpůsobeno z Myant, Drahokoupil – Tranzitivní ekonomiky, graf 7.1.

Země pokračovaly ve využívání starých zdrojů příjmů, což je přisuzované nevlí k reformám a nedostatečné infrastruktuře, díky které by bylo možné zdanit všeobecnou ekonomickou aktivitu a lépe monitorovat ekonomické činnosti jednotlivých podniků. Tyto toky lze sledovat procentem z celkového ročního obrátu, které jsou vykazovány podniky pro daňové účely. Ukrajina a Rusko se od roku 1999 do roku 2005 zlepšily v monitorování velkých podniků. Rusko se zlepšilo ze 77 % na 84 %. Ukrajina se posunula ze 75 % na 89 %. ⁵⁹

2.2 Mikroekonomický vývoj

V této kapitole se budu věnovat třem hlavním částem transformace na mikroekonomické úrovni států. Odstraňování omezeného soukromého vlastnictví bylo

⁵⁹ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

hodnoceno jako příznivé a potřebné. Proto velmi důležitým faktorem je transformace podniků, jejich snahy o přežití a šoky, se kterými se podniky v jednotlivých státech musely vyrovnávat. Dalším bodem je vývoj a výsledky privatizace, kde bylo doporučováno co nejrychleji privatizovat, avšak z dnešního pohledu na situaci se rychlá privatizace nejeví jako pozitivní. Třetím bodem mikroekonomického prostředí je bankovní systém, který je zásadním prvkem fungující tržní ekonomiky.

2.2.1. Firmy a snaha o přežití

V tržní ekonomice podniky vytváří základ pro samostatnou výdělečnou činnost. Ze základního neoklasického pohledu soukromé vlastnictví motivuje majitele firem k dosažení zisku. Díky tomuto pohledu v 90. letech byla velmi populární myšlenka co nejrychlejší privatizace státních podniků bez rozdílů, kdo by se stal novým majitelem. Pokud by tato myšlenka byla správná, bývalé socialistické ekonomiky by se transformovaly na moderní a efektivní ekonomiky. Důvody, proč nedošlo k úspěšné transformaci či dokonce ke komplikovanější transformaci, se dají shrnout mezi tři následující body:

- Firmy v tržním hospodářství a v centrálně plánovaném se chovají zcela rozdílně. U tržní ekonomiky není přežití firmy jisté, podniky mají finanční autonomii. Firmy vstupují i vystupují z trhu, mohou zvyšovat svůj základní kapitál, půjčovat si od úvěrových společností, poskytovat úvěry jiným společnostem a mají nezávislý přístup k technologiím. A nejdůležitější, firmy si musí samy nalézt své dodavatele a odběratele, musí si najít své místo na trhu. Firmy se v tržní ekonomice orientují na zisk a často ho dosahují dlouhodobým vývojem.

- Naprosto nepostradatelným pro fungování soukromého vlastnictví je souhrnný právní rámec. Neoklasikové pohlíží na stát jako na subjekt hájící respektování zákona.
- V tržním hospodářství firmy fungují v prostředí, které se dlouhodobě vyvíjelo. Vývoj přispěl k vytvoření dostupného a stabilního bankovního systému a fungujícího kapitálového trhu. Ke snižování nákladů a průběžnému pokroku je potřeba mít možnost vytvářet nové technologie. Důležitá je též věda, možnost získání odborné kvalifikace a další. Tržní prostředí se vytváří dlouhodobě, stejně jako firmy samotné.⁶⁰

Z výše zmíněných bodů je jasné, že proces přechodu na tržní ekonomiku je komplikovaný. Nelze vytvořit kapitalismus bez kapitalistů. Pokud lidé na počátku procesu neměli dostatečné finance, nebylo komu kupovat podniky určené k privatizaci, a pokud přeci jenom podniky přešly do soukromého vlastnictví, problém nebyl vyřešen. Pouhou privatizací nedošlo k vytvoření právního rámce, bankovního systému a další důležité součástí fungujícího podnikatelského prostředí. Noví majitelé firem často neměli dostatečnou odbornost nebo potřebu vytvořit z firmy úspěšnou a ziskovou společnost. Ve střední a východní Evropě přechod nebyl tak problematický jako u zemí bývalého SSSR (kromě baltských států). Tyto země navázaly kontakty se západní částí Evropy, které jim zůstaly z bývalých režimů, nebo dokázaly rychle navázat nové kontakty. Kvůli tomuto nedostatku se šok z přechodu projevil výrazněji v zemích bývalého SSSR.

⁶⁰ Myant M. R.; Drahoukoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

Většina podniků zde nedokázala vyplácet mzdy zaměstnanců, i přesto byla vysoká zaměstnanost a projevil se růst barterových obchodů.⁶¹

V roce 1998 na Ukrajině přetrvávala slabá finanční disciplína restrukturalizace podniků. Dominantní role takzvaných „insiderů“ v nově privatizovaných firmách spojená s nedostatky ve finanční disciplíně a vymáhání konkurzního práva přispěla k pomalé restrukturalizaci průmyslu na Ukrajině. Do poloviny roku 1998 činily mezipodnikové nedoplatky více než 80 % HDP, nedoplatky na mzdách činily 5% HDP a barterové obchody představovaly až 42% průmyslových prodejů. Počet bankrotů byl v roce 1995 na Ukrajině okolo 2000 a v průběhu devadesátých let stále narůstal. Většina podniků v 90. letech měla problém dostat se do zisku a přetrvávala ve ztrátě. Velikost šedé ekonomiky v 90. letech na Ukrajině se odhaduje na 40-50% (EBRD – Transition report). Počátkem roku 2000 se vláda snažila zlepšit investiční klima na Ukrajině. Toky PZI (přímé zahraniční investice) se odhadují na 420 milionů USD. Nadále i v dalších letech nového tisíciletí zůstává velkou překážkou nedostatečný rozsah regulace, daňové zatížení a potíže s vymáháním smluvních práv. V tabulce níže můžeme sledovat vývoj vybraných ukazatelů obchodního prostředí Ukrajiny. Míra investic zůstala od rozpadu SSSR relativně na stejné úrovni, podíl průmyslu na celkové zaměstnanosti klesá a EBRD index týkající se reforem v podnikovém či obchodním prostředí zůstává velmi nízký.⁶²

⁶¹ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁶² EBRD - *Transition report* [online]. 2007, **1991-2007** [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

Tabulka č. 2: Vývoj vybraných ukazatelů obchodního prostředí v Ukrajině.

PODNIKY	1991	1995	1997	2003	2006
Podíl průmyslu na celkové zaměstnanosti (v %)	31,10%	26,20%	24,60%	20,40%	x
Změna produktivity práce v průmyslu (v %)	-4%	-4,50%	7,30%	23,20%	x
Míra investic (% z HDP)	20%	23%	19,80%	20,30%	x
EBRD index podnikové reformy (min.1 - 4 max.)	1	2	2	2	2

Zdroj: Zdroj: EBRD- Transition report 1991-2007. Dostupné na: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236744087&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>

Koncem devadesátých let v Rusku přetrvával problém nedostatečné hrozby bankrotu. V roce 1998 byl přijat nový zákon o konkurzu. Zákon byl bohužel předpojatý vůči soukromým věřitelům, dohlížel na restrukturalizaci na úkor likvidace a poskytoval rozsáhlá práva místním orgánům při bankrotu velkých podniků. V roce 2000 se mírně zlepšilo podnikatelské prostředí v Rusku, došlo k podstatnému poklesu nedoplatků plateb, mezitímco podíl barterových transakcí v průmyslových tržbách klesl z 46 % v roce 1999 na 31 % v roce 2000. Podíl neziskových podniků byl na přelomu tisíciletí přes 40 %. V roce 2006 se stabilizovalo investiční klima, které těžilo hlavně ze všeobecné politické stability, řádné makroekonomické politiky a hojné likvidity.⁶³ Domácí a zahraniční investice rostly dynamicky. Nadále přetrvávají administrativní překážky, zejména na regionální úrovni. V roce 2007 byl schválen zákon omezující zahraniční investice do strategických odvětví, jako je těžba, letecký průmysl a jaderná energetika. Rusko dále upevnilo kontrolu nad významnými zásobami ropy a zemního plynu

⁶³ EBRD - *Transition report* [online]. 2007 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

prostřednictvím státních společností Gazprom a Rosneft. Státní podniky zabývající se přírodními zdroji však nadále spolupracují se zahraničními investory. Mimo strategického a energetického sektoru zahraniční investice rostou, ale překážky, jako je korupce a byrokracie, zůstávají vysoké. V roce 2011 byl založen Fond přímých investic s cílem podporovat inovace a modernizaci ekonomiky prostřednictvím využití soukromých spolufinancovaných zahraničních společností. V dubnu roku 2012 se tento Fond a China Investment Corporation dohodly na příspěvku v hodnotě 1 miliardy amerických dolarů do společného investičního fondu s očekáváním dalších příspěvků čínských institucí v budoucnu.⁶⁴

V tabulce níže můžeme sledovat vývoj vybraných ukazatelů obchodního prostředí Ruska. Podobný trend jako v Ukrajině můžeme sledovat u zaměstnanosti v průmyslovém odvětví, který průběžně klesá. Míra investic vůči HDP se drží kolem 20 procent a EBRD index podnikových reforem ve sledovaném období dosáhl vyšších hodnot než na Ukrajině.

Tabulka č. 3: Vývoj vybraných ukazatelů obchodního prostředí v Rusku.

PODNIKY	1991	1995	1997	2003	2006
Podíl průmyslu na celkové zaměstnanosti (v %)	30,40%	25,90%	23,10%	21,80%	21,20%
Změna produktivity práce v průmyslu (v %)	-6,30%	4,50%	12%	8,4%	5,8%
Míra investic (% z HDP)	23,30%	20,90%	19,10%	20,8%	20,3%
EBRD index podnikové reformy (min.1 - 4 max.)	1	2	2	2,3	2,3

Zdroj: Zdroj: EBRD- Transition report 1991-2007. Dostupné na: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236744087&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>

⁶⁴ EBRD - *Transition report* [online]. 2012 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

2.2.2 Privatizace

Způsoby, jakými byly převáděny státní podniky do soukromého vlastnictví, se v jednotlivých postsocialistických zemích lišily. Kuponová privatizace byla považována za průlomovou a praktikovala se především v České republice a Rusku. Světová banka a mezinárodní poradci doporučovali ostatním zemím následovat a aplikovat podobnou metodu privatizace. Většina zemí tlaku odolala a aplikovala jiné řešení. Skutečné dopady kuponové privatizace ukazují, že skepse ostatních zemí byla opodstatněná. Všeobecně pozitivní dopad privatizace se sleduje u privatizace do zahraničního vlastnictví.⁶⁵

Hlavním úspěchem privatizace bylo masivní ustoupení vlády od ekonomické činnosti a převod kontrolních práv od politiků na manažery a investory. Avšak nejvýznamnějším důsledkem privatizace je dopad na politické prostředí. Privatizace a reformy vytvořily silné politické zájmy, které do politiky zavádějí liberalismus. Například v Rusku privatizace vytvořila skupinu majitelů nemovitostí, kteří se stali přímými ekonomickými příjemci a politickými příznivci další liberalizace ruské ekonomiky a společnosti. Tato třída není omezena na několik makléřů a obchodníků, ale zahrnuje 40 milionů Rusů, kteří drží akcie v privatizovaných společnostech a v podílových fondech a chtějí, aby jejich investice byly chráněny. Zahrnuje také miliony lidí, kteří pracují pro rostoucí odvětví služeb. V zemi se 100 miliony voličů jsou to významné volební obvody.⁶⁶

Podle počátečních verzí teorie modernizace ze 60. let, které se objevily po rozpadu SSSR i nyní po více než 25 letech od rozpadu, soukromé vlastnictví

⁶⁵ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁶⁶ JUNISBAI, Barbora. Improbable but Potentially Pivotal Oppositions: Privatization, Capitalists, and Political Contestation in the Post-Soviet Autocracies. *Perspectives on Politics* [online]. Cambridge Sv. 10, Čís. 4, 2012 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1240203143/5197972C93FE41DEPQ/2?accountid=17203>

v kapitalismu podporuje politický pluralismus způsobem, který podkopává autoritářskou vládu. Dle teorie privatizace rozptýlí ekonomické zdroje a dává možnost vzniknout dalším aktérům mimo státní kontrolu. Finanční autonomie zvyšuje pravděpodobnost, že se soukromé a státní zájmy budou lišit a nakonec se střetnou nad spornými otázkami jako je ekonomická regulace a moc státu. Při privatizaci nově zbohatlí aktéři rozvíjejí chuť k politické moci, která odpovídá jejich ekonomickému postavení a vstoupí do politického rozporu, a to přímo soutěží s autoritářskými vůdci ve volbách nebo nepřímo podporou opozičních organizací občanské společnosti a politických hnutí. Ekonomické rozptýlení tak vytváří elity, které nejsou závislé na patronátu režimu. Stručně řečeno, privatizace se stává páteří hospodářské základny pro politickou konkurenci.

Korupce, která je klíčovým rysem „křížáckého kapitalismu“, může být ukazatelem toho, jak úzce propojena politická a ekonomická moc zůstává v celém post-sovětském regionu.⁶⁷ Podle údajů Evropské banky pro obnovu a rozvoj (EBRD) v tabulce níže, představuje soukromý sektor v obou sledovaných zemích relativně vysokých podílů, navzdory tomu korupce zůstává velmi vysoká. Vyspělé země jako Maďarsko nebo Estonsko disponují vyšším podílem soukromého sektoru a jejich úroveň korupce je výrazně nižší.

⁶⁷ JUNISBAI, Barbora. Improbable but Potentially Pivotal Oppositions: Privatization, Capitalists, and Political Contestation in the Post-Soviet Autocracies. *Perspectives on Politics* [online]. Cambridge Sv. 10, Čís. 4, 2012 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1240203143/5197972C93FE41DEPQ/2?accountid=17203>

Tabulka č.4: Úroveň korupce a úroveň privatizace sledované dle podílů soukromého sektoru na HDP.

	Index korupce 2017 (vysoká 0 - 100 nízká)	Pořadí mezi zeměmi (183 zemí)	Podíl soukromého sektoru na HDP 2010
Estonsko	71	21	80%
Maďarsko	45	66	80%
Bulharsko	43	71	70%
Ukrajina	30	130	60%
Rusko	29	135	65%

Zdroj: Transparency International 2018; EBRD Structural Change Indicators 2010.

Rozšíření soukromého vlastnictví by mělo podporovat větší politický pluralismus. To znamená, že země, ve kterých soukromý sektor převládá nebo se časem zvětší, by měly být politicky otevřenější a politicky rozmanitější.⁶⁸ Nemůžeme však mezi soukromé podniky počítat i podniky, kde vedle soukromých akcií má velký podíl stát. Privatizace byla součástí autonomního růstu nově vzniklých podniků, které také nakupovaly majetek státních podniků a tak byly součástí privatizačního procesu. V tabulce níže je zaznamenána úroveň pluralismu a vývoj podílu soukromého sektoru na HDP, který spolu s podílem soukromého sektoru na zaměstnanosti jsou hlavními ukazateli privatizace. Údaje týkající se podílů soukromého sektoru na zaměstnanosti však nejsou úplné, proto je zde neuvádím.

⁶⁸ JUNISBAI, Barbora. Improbable but Potentially Pivotal Oppositions: Privatization, Capitalists, and Political Contestation in the Post-Soviet Autocracies. *Perspectives on Politics* [online]. Cambridge Sv. 10, Čís. 4, 2012 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1240203143/5197972C93FE41DEPQ/2?accountid=17203>

Tabulka č.5: Podíl soukromého sektoru na HDP a očekávaný směr politické změny.

	1989	1996	2004	2008	2010	Očekávaná politický vývoj
Rusko	5%	60%	70%	65%	65%	Nízké nebo žádné zlepšení
Ukrajina	10%	50%	65%	65%	60%	Více politického pluralismu

Zdroj: EBRD Structural Change Indicators 2010.

2.2.3 Zrod oligarchů

Ráda bych navázala na kapitulu privatizace, kde se zabývám spíše obecnými charakteristikami. V této kapitole jsou negativní dopady privatizace zaměřené právě na Ukrajinu a Rusko. V těchto zemích se privatizace vyvíjela podobně a byla doprovázena nezákonným získáním financí a ovlivňováním procesu privatizace ze strany určitých skupin.

Privatizace začala již v období SSSR (konec 80. let), kdy M. S. Gorbačov podporoval reformy podniků a povolení družstev. Podniky však ještě nemohly měnit svévolně svou podobu vlastnictví. To se změnilo po rozpadu SSSR, kdy se skupina mladých a nezkušených neoliberálů spolu s podporou Světové banky shodla na tom, že eliminace státního dohledu je klíčovým prvkem pro budoucí ekonomický úspěch. Vznikla tak kupónová privatizace, kdy bylo umožněno obyvatelstvu vyměnit kupony za akcie. Jestli bylo cílem přeměnit státní vlastnictví na soukromé, pak byla kuponová privatizace úspěšná. Na rozdíl od české kuponové privatizace, jak v Rusku, tak v Ukrajině, byla tato privatizace silně ovlivněná zájmy určitých skupin. Privatizace tak byla podporována bez

ohledu na to, kdo se stane novým majitelem firmy.⁶⁹ Především Rusko zrychlilo proces privatizace tím, že prodávalo kontrolu nad největšími podniky velmi levně a přímo podvodníkům. Ti, využili svého bohatství k dalšímu zkorumpování vlády a blokování reforem, které by mohly omezit jejich jednání. Ukrajina na rozdíl od Ruska nepřistupovala k privatizaci největších státních podniků.⁷⁰

V rámci kuponové privatizace manažeři a akcionáři získávali moc ovládat podniky. Bylo tak umožněno „insiderům“ zapojit se do sebe-obohacování na úkor firmy. Pozdější privatizační aukce bylo v podstatě „darování“ ruských největších firem za velmi výhodné ceny několika jedincům, kteří získali finanční prostředky na nákup těchto společností díky spřízněným vztahům s politiky.⁷¹ Osoby spřátelené s vrcholovými politiky nebyly ovládány politickou a právní mocí. Mohly využívat jakékoliv dostupné prostředky (získané nezákonně) s cílem odstranit rivaly na aukcích těch nejvýznamnějších podniků.⁷²

Pobídky k restrukturalizaci privatizovaných podniků a vytváření nových podniků byly eliminovány také nepřátelským podnikatelským prostředím obou zemí, jak Ruska, tak Ukrajiny. Naprosto běžné zde bylo porušování daňového systému, existovala oficiální korupce, organizovaný zločin (především v devadesátých letech) a byrokracie naopak brzdila jakoukoliv pro ekonomiku pozitivní činnost. Neúspěšná byla i privatizace

⁶⁹ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁷⁰ BLACK, Bernard, Reinier KRAAKMAN a Anna TARASSOVÁ. *Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?* [online]. STANFORD LAW REVIEW, 2000 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.9300&rep=rep1&type=pdf>

⁷¹ BLACK, Bernard, Reinier KRAAKMAN a Anna TARASSOVÁ. *Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?* [online]. STANFORD LAW REVIEW, 2000 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.9300&rep=rep1&type=pdf>

⁷² Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

městské půdy. Pro podnikatelské prostředí celkově bylo porušování zákona považováno za normální a dokonce i nezbytné.⁷³

Obě ekonomiky se tak dostaly do bludného kruhu, kde špinavá privatizace posiluje korupci a organizovaný zločin. Noví majitelé (často již s vlastními mafiemi) mění své bohatství na úplatky. Zkorumpovaní soudci a vládní úředníci se společně postavili proti budoucím reformám. Korupční proces privatizace probíhal i na úrovni běžné veřejnosti. Nelze tvrdit, že ekonomické problémy Ruska byly způsobeny privatizací. Ukrajina nepřistoupila k privatizaci velkých firem, ale je stejně zkorumpovaná jako Rusko, a její ekonomická situace je mnohem horší než v Rusku. Srovnání obou zemí naznačuje skutečnost, že pokud je vláda nekvalitní na určité úrovni, a tedy je dostatečně zkorumpovaná a není schopná udržet rozumnou politiku – masovou privatizací, nemůže ovlivnit ekonomiku ani pozitivně, ani negativně. Aktiva státních podniků budou odcizena ať jsou nebo nejsou privatizována.⁷⁴ Jako příklad vlivu oligarchů lze uvést parlamentní volby v roce 2012 v Ukrajině, které byly silně ovlivněny dvěma oligarchy (Akhmetov a Firtash). Dle informací ze studie Seana Larsona vyplývá, že jedna pětina ze 450 členného parlamentu byli stoupenci výše zmíněných oligarchů. Studie poukazuje na skutečnost, kterou jsem již zmiňovala, a to, že oligarchové jsou zde v zásadě osvobození od všech daní ze zisků a stát často nachází různá ospravedlnění. Oligarchové mají neomezený prostor pro sebe-obohacení a jsou ochráněni před obviněními.⁷⁵

V obou zemích bývali oligarchové koncentrováni především v průmyslových odvětvích jako je hutnictví, chemický průmysl, strojírenství, stavby lodí a podobně.

⁷³ BLACK, Bernard, Reinier KRAAKMAN a Anna TARASSOVÁ. *Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?* [online]. STANFORD LAW REVIEW, 2000 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.9300&rep=rep1&type=pdf>

⁷⁴ BLACK, Bernard, Reinier KRAAKMAN a Anna TARASSOVÁ. *Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?* [online]. STANFORD LAW REVIEW, 2000 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.9300&rep=rep1&type=pdf>

⁷⁵ LARSON, Sean. *Contradictions of the Ruling Class in Ukraine* [online]. New York, 2014, , 71-78 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1550798756/CFBA8809D23A49BCPQ/1?accountid=17203>

V průmyslovém odvětví má několik jedinců nejen ekonomickou, ale i politickou moc nad celým sektorem i nyní. Postupem času se oligarchové rozdělili i do jiných odvětví, přičemž aktiva pokrývala sektor služeb, maloobchodu, média a bankovníctví. Oligarchové tak představují jedinečnou kombinaci více forem kapitálu (průmyslový, finanční a komerční) s přímou kontrolou nad pákami státní moci.⁷⁶

2.2.4 Bankovní systém

Fungující bankovní systém je velmi důležitý pro fungování tržního hospodářství. Přesto že banky fungují v určitém smyslu podobně jako firmy, nebo-li zaměřují se na zisk, jejich postavení uvnitř ekonomiky je zásadní pro výkonnou a fungující ekonomiku. Celkově však bankovníctví v tranzitivních ekonomikách nebylo hodnoceno úspěšně.⁷⁷

Moderní bankovní instituce prakticky neexistovaly v centrálně plánovaných ekonomikách střední Evropy a bývalého Sovětského svazu. V počátečním období transformace se bankovní sektor začal rozvíjet během několika let makroekonomického poklesu a turbulence doprovázených opakovanými bankovními krizemi. Rychlý pokrok privatizace a konsolidace bank se uskutečnil v 90. letech a na počátku roku 2000, často díky účasti zahraničních bank. Bankovníctví nemělo v plánovaných sovětských ekonomikách prakticky žádnou roli, zatímco nyní finanční odvětví zde ovládají spíše

⁷⁶ LARSON, Sean. *Contradictions of the Ruling Class in Ukraine* [online]. New York, 2014, , 71-78 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1550798756/CFBA8809D23A49BCPQ/1?accountid=17203>

⁷⁷ Myant M. R.; Drahoukoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

banky než akciové trhy. Nově vznikající bankovní sektory čelily krizím kvůli špatným úvěrům až po úplný kolaps.⁷⁸

Na konci osmdesátých let bankovníctví procházelo změnami ve všech post-socialistických zemích. Bylo potřeba změnit systém, kde fungovala pouze jedna banka, na systém, kde funguje jedna centrální banka a velký počet obchodních bank, které se často odlišovaly sektorem, na který se specializovaly. Některé banky se specializovaly na osobní vklady, tedy spořicí účty, u dalších banky bylo potřeba, aby se zaměřily na poskytování korporátních úvěrů. V Tabulce níže můžeme pozorovat, k jakým změnám došlo na Ukrajině a v Rusku. Bankovní sektor zaznamenal tři hlavní trendy. Nejdříve došlo k velkému růstu počtu bank díky liberalizaci. Vrcholovým rokem co do počtu bank byl rok 1994. Následně docházelo k poklesu či ustálení počtu bank. Mnoho bank časem z trhu odešlo, bylo náročné na takovém trhu přežít, nově vzniklé centrální banky požadovaly dodržování regulace. Zemím bývalého SSSR rovněž déle trvalo prosadit se. Národní banka Ukrajiny byla založena v roce 1991 a centrální banka Ruské federace o rok dříve. Třetím trendem v bankovním systému byl růst zahraničního kapitálu. Zahraniční kapitál vznikl dvěma způsoby – zahraniční banky zřizovaly své pobočky v nových ekonomikách nebo v důsledku privatizace, kdy se státní banky prodávaly zavedeným zahraničním bankám.⁷⁹

Obecně se země bývalého SSSR připojovaly pomaleji k trendu zahraničního vlastnictví. Země střední a východní Evropy z tohoto pohledu byly v transformaci bankovního systému úspěšnější. Většina z nich byla schopna velmi rychle dosáhnout 50% zahraničního vlastnictví již začátkem nového tisíciletí. Dle dostupných čísel jsou

⁷⁸ BONIN, John. Banking in transition countries. *BOFIT Discussion Papers* [online]. Helsinky, 2014, (8) [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1512572157/fulltext/C2C240C2115A47C1PQ/1?accountid=17203>

⁷⁹ Myant M. R.; Drahoukoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

podíly zahraničního vlastnictví v obou zemích velmi nízké, v Rusku přibližně na úrovni 10%, v Ukrajině na úrovni 20-28%. Rozpětí úrokových sazeb v Rusku i v Ukrajině se od začátku přechodu výrazně snížilo, což může být způsobeno zlepšením makroekonomického prostředí.⁸⁰

Tabulka č. 6: Počet registrovaných bank a počet zahraničního vlastnictví (údaje v závorce).

	1995	2000	2003	2007	2010
Rusko	2297 (21)	1311 (33)	1329 (41)	1136 (86)	1058 (108)
Ukrajina	230 (1)	154 (14)	158 (19)	175 (40)	182 (51)

Zdroj: EBRD Structural Change Indicators 2010; BONIN, John. Banking in transition countries 2014.

Tabulka č.7: Ukazatele transformačního vývoje bankovního systému v Rusku a Ukrajině.

		1995	2000	2005	2010
Aktiva v zahraničním vlastnictví	Rusko	3,00%	9,50%	8,30%	18,30%
	Ukrajina	<1%	11,10%	21,30%	50,80%
Domácí úvěry k HDP	Rusko	8,70%	13,30%	25,70%	44,40%
	Ukrajina	1,50%	11,20%	32,20%	73,30%
Čistá úroková marže	Rusko	8,90%	5,30%	5,60%	5,10%
	Ukrajina	5,40%	6,40%	4,00%	4,70%

Zdroj: BONIN, John. Banking in transition countries.

Tabulka č.8 ukazuje významnost bankovního sektoru v jednotlivých zemích v oblasti úvěrů, vkladu a jejich podílu na HDP. Množství vkladů ukazuje důvěru obyvatel svěřit své peníze bankám. Vklady zároveň představují interní zdroj bank pro financování úvěrů. Třetí sledovaný údaj je čistá pozice vlády vůči bankám. Jedná se o ukazatel

⁸⁰ BONIN, John. Banking in transition countries. *BOFIT Discussion Papers* [online]. Helsinki, 2014, (8) [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1512572157/fulltext/C2C240C2115A47C1PQ/1?accountid=17203>

objemu bankovních úvěrů poskytnutých vládě s cílem krýt rozpočtový deficit. Záporné hodnoty pak ukazují převýšení vládních úspor vůči objemu vládních údajů. Země jako Rusko, Ukrajina byly charakteristické nízkou úrovní vkladů.⁸¹

Tabulka č.8: Rusko a Ukrajina - bankovní vklady, úvěry a čistá pozice vlády jako podíl na HDP.

		1996	2002	2007
Vklady	Rusko	12,60%	19,10%	31,80%
	Ukrajina	6,30%	16,70%	39,20%
Úvěry	Rusko	27,80%	24,80%	24,90%
	Ukrajina	14,80%	28,10%	61,70%
Čistá pozice vlády	Rusko	15,50%	5,70%	-14,40%
	Ukrajina	7,30%	8,50%	-0,50%

Zdroj: Myant, Drahokoupil 2013.

Vývoj v Rusku je postižen krizí z roku 1998, kdy růst úvěrů zaostával, a objemy vkladů se zvyšovaly. Rusko přetrvávalo do roku 1999 v hluboké recesi způsobenou měnovou krizí. Po roce 1996 došlo k náhlému kolapsu Ruské měny, která oslabila téměř o dvě třetiny. K oživení ekonomiky došlo až v roce 1999 díky růstu cen surovin a zvýšení vývozu do evropských zemí.⁸² Obyvatelé obnovili svou důvěru v bankovní systém. Ruská vláda začala vytvářela rezervy z exportu plynu a ropy a stala se tak věřitelem bank. Ukrajina vykazuje podobný růst vkladů, avšak úvěry rostly mnohem rychleji. Banky poskytovaly úvěry většinou domácnostem a podnikům. Naopak vláda si ve sledovaném období půjčovala méně.⁸³

⁸¹ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

⁸² POPOV, Vladimir. The currency crisis in Russia in a wider context [online]. 2000 [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/216588539/5AAC5015E4234371PQ/3?accountid=17203>

⁸³ Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

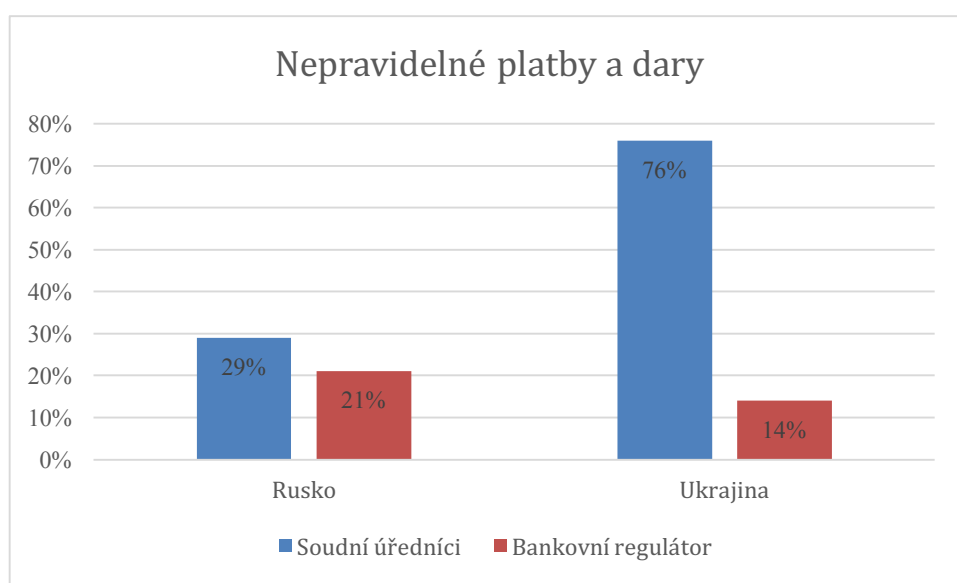
Po světové krizi v roce 2008 ukrajinské banky zaznamenaly pokles poptávky po úvěrech a nedostatečný počet zákazníků schopných splácet, díky tomu v letech 2007-2011 došlo k výraznému poklesu úvěrů. Bankovní systém v Ukrajině je rovněž zasažen korupcí. V průzkumu EBRD týkajícího se bankovního prostředí procentuální podíl bank, které „často“, „téměř vždy“ nebo „vždy“ musely provést nepravdělnou platbu nebo dar soudům, vyskočil z 48 % na 76 % v období 2007-2011. Nárůst může odrážet velký počet soudních případů vyplývajících z nesplacených úvěrů v zemi, které jsou i nadále zanedbávány soudní systém. Dle průzkumu banky pocítují nízkou úroveň regulatorního orgánu. Pouze jedna třetina všech bank souhlasí nebo rozhodně souhlasí s tím, že regulátor je spravedlivý a nestranný. Ještě méně než jedna třetina bank si myslí, že regulátor je rychlý a účinný. V tomto ohledu je Ukrajina nejnižší ve svém regionu.⁸⁴

Bankovní pobočky v Rusku, zejména banky se zahraniční účastí, jsou soustředěny v jihozápadní části Ruska, kde je většina hospodářské činnosti. V letech 2007-2011 se ruské banky setkaly s úvěrovým omezením kvůli nedostatku finančních prostředků a nízkým úrokovým sazbám u úvěrů v poměru k sazbám vkladů. Ruské banky uvádí nízkou poptávku po úvěrech ze strany malých a středních podniků jako hlavní problém nízkého úvěrování v roce 2011. V oblasti právního systému, 29 % ruských bank se shoduje, že neformální platby jsou nutné při jednání se soudy. Překvapivě pouze 24 % respondentů dle průzkumu EBRD souhlasí s tím, že zákony týkající se zajištění úvěrů a hypoték obecně přiměřeně ochraňují práva věřitelů. Pouze 12 % respondentů cítí, že zákony umožňují efektivní prosazování ochrany práv, což je pod úrovní regionálního průměru dle EBRD. Největší rozdíl mezi Ruskem a EBRD spočívá v domněnce, že zákony umožňují účinně vytvářet bezpečnostní práva, přičemž jen 40% ruských bank

⁸⁴ EBRD-BEPS II: Banking Environment and Performance Survey [online]. [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/what-we-do/economics/data/banking-environment-and-performance-survey.html>

souhlasí s uvedeným prohlášením ve srovnání s regionálním průměrem 60%. V průzkumu důvěry v soudy, 70% ruských bank souhlasí, že bankovní regulátor je spravedlivý a nestranný, 20% (nejvyšší podíl v regionu) uvádí, že banky „často“ musí provádět nepravdivé platby nebo dary centrální bance nebo bankovnímu regulátorovi. Bankovní systém je tak výrazně postižen korupcí podobně jako Ukrajina. EBRD do stejného regionu řadí další země bývalého sovětského svazu.⁸⁵

Graf č.6: Podíl bank, které vykazují pravidelnost provádění nepravdivých/neformálních plateb nebo darů v roce 2011.

Zdroj: EBRD-BEPS II: Banking Environment and Performance Survey

2.4. Korupce: podnikatelská sféra

Korupce zůstává jednou z hlavních překážek tranzitivních ekonomik, jako je Rusko a Ukrajina, a to zejména pro nově vznikající firmy. Existuje zde prostor pro korupci v jakékoli interakci, která vyžaduje kontakt mezi firmami a poskytovateli služeb nebo

⁸⁵ EBRD-BEPS II: Banking Environment and Performance Survey [online]. [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/what-we-do/economics/data/banking-environment-and-performance-survey.html>

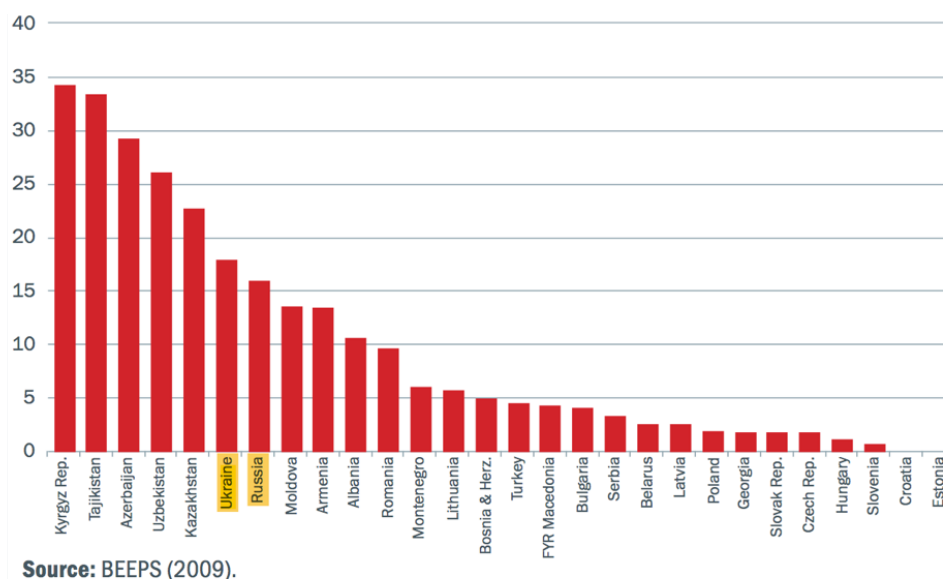
vládními úředníky.⁸⁶ Úplatkářství ve veřejné sféře značí špatné fungování státu. Lze jej definovat jako zneužití veřejné moci pro soukromé účely. Existuje silná spojitost mezi korupcí a úrovní HDP per capita. Podobně lze propojit míru korupce s ekonomickým růstem. Jednání, které vede ke korupci, je výsledkem příležitostí a zvyšujícího se finančního tlaku z jedné strany. Na druhé straně se setkává se stresem, poklesem společenského významu a psychologickými problémy. Tyto faktory lze aplikovat na proces transformace, kdy v průběhu transformačních reforem vznikaly příležitosti pro korupční jednání a ekonomické šoky působily tlak na státní zaměstnance a úředníky k využití možnosti vzít si či požadovat úplatek. Období, kdy země byly zasaženy fiskální krizí a vznikem nového soukromého sektoru, bylo pro rozšíření korupce velmi příznivé. Zajisté zde mohlo sehrát významnou roli dědictví postsocialistického státu, avšak podoby a formy korupce vzniklé po rozpadu SSSR byly zcela nové. Ve většině případů chyběly vyhlášky, které by definovaly nelegální čin. Je však značně složité či nemožné změřit ilegální aktivity.⁸⁷

Evropská banka pro obnovu a rozvoj v rámci BEEPS průzkumu provádí pravidelná šetření obchodního prostředí tranzitivních ekonomik, ze kterých budou vycházet následující tabulky a grafy. Obrázek níže popisuje procentuální podíl malých a středních podniků reagujících na průzkum BEEPS (Business Environment and Enterprise Performance Survey), kteří uvedly, že se setkávají s neformálními či neoficiálními transakcemi v každodenní praxi. Průzkum byl proveden v roce 2009. V Ukrajině tak přibližně 18 % malých a středních podniků uvedlo, že se setkávají s korupcí každý den a v Rusko přibližně 16 %.

⁸⁶ EBRD-WB BEEPS: The business environment in the transition region [online]. 2014(V) [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/wp-content/uploads/2015/09/BEEPSV-complete.pdf>

⁸⁷ Myant M. R.; Drahekoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268-4

Obrázek č. 1: Procento neformálních plateb v každodenní obchodní situaci.

Zdroj: EBRD- Transition report 2013. Dostupné na:

<http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236744087&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FCoContentLayout>

Dle dostupných dat níže můžeme pozorovat vývoj plateb stáním činitelům ze strany firem jako procentuální podíl na ročním obratu v závislosti na frekvenci poskytnutých úplatků. Ekonomické propady a fiskální krize nejvíce zasáhly právě země s nejvyšší frekvencí uplácení, mezi které patřily Rusko, Ukrajina a další země bývalého SSSR, naopak země střední Evropy, jako je Česká republika v roce 2013 dosáhla snížení frekvence uplácení na 4 % (The World Bank, Private Sector 2014).⁸⁸

⁸⁸ Private Sector. The World Bank [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/topic/private-sector>

Tabulka č.9: Úplatková daň jako procento z ročního obrátu (1999, 2002 a 2005) a frekvence uplácení v letech (1999-2013)

	Úplatková daň (procento z ročního obrátu)			Frekvence uplácení (procento respondentů, kteří zaplatili neformální platbu)				
	1999	2002	2005	1999	2002	2005	2009	2013
Rusko	1%	1%	1%	31%	39%	39%	27%	14%
Ukrajina	3%	2%	2%	39%	35%	28%	39%	50%
Česká republika	2%	1%	1%	26%	13%	10%	7%	4%

Zdroj: přizpůsobeno z Myant, Drahokoupil – Tranzitivní ekonomiky, graf 7.1.(vychází z BEEPS Dataset); Private Sector. *The World Bank* [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/topic/private-sector>

Prostřednictvím citované studie, která srovnávala vybrané země ze střední Evropy s Ruskem a Ukrajinou jako zástupci zemí bývalého SSSR, bylo zjištěno, že přibližně 90% ukrajinských a ruských podniků bylo nuceno uhradit poplatek navíc, aby jim bylo umožněno získat licenci či veřejné služby. Země jako Polsko, Slovensko a Rumunsko měly podobnou zkušenost průměrně ve 25% případů. Dále 85% podniků dotázaných na Ukrajině a 76% dotázaných podniků v Rusku se setkalo s požadavkem zaplatit neoficiální transakci na základě výsledků daňové kontroly. Autoři studie rovněž upozorňují na skutečnost, že míra odpovědí na položené otázky byla v Polsku, Rumunku a Slovensku nad 98%, ale v Rusku a na Ukrajině pouze 40% a méně.⁸⁹

Závěry studie uvádí, že investice firem jsou značně ovlivněny mírou vnímání bezpečnosti vlastnických práv. Míra reinvestování je nižší v Rusku a na Ukrajině, kde jsou úplatky za vládní služby a licence zcela běžné. Firmy jsou zvyklé platit za ochranu a soudy, které jsou zde nejméně efektivní v porovnání s Polskem, Rumunskem a Slovenskem. Podnikatele vnímající jejich vlastnická práva na nízké úrovni reinvestují

⁸⁹ Johnson, Simon and McMillan, John and Woodruff, Christopher M., Property Rights and Finance (March 2002). NBER Working Paper No. w8852. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=305078>

pouze ze 32%, zatímco ti, kteří mají pocit bezpečnosti a jistoty vlastnických práv nejvyšší, reinvestují v 56%. Nejistota v rámci vlastnických práv tak snižuje investice firem o více než třetinu.⁹⁰

K doplnění informací srovnávám Rusko a Ukrajinu s Českou republikou, kde sleduji údaje týkající se korupce a využívání bankovních úvěrů k financování investic a provozního kapitálu. Údaje čerpám z databáze Světové banky, avšak nejaktuálnější čísla jsou k roku 2012. Podíl firem, které očekávají, že bude nutné obdarovat daňové úředníky, je u České republiky výrazně nižší ve všech sledovaných letech. V Rusku došlo k výraznému poklesu v roce 2012 (7%) a v České republice tato očekávání firem úplně vymizela, naopak Ukrajina si víceméně zachovala stejné procento očekávaných plateb daňovým úředníkům (50%). Zároveň procento firem v Ukrajině, které vykazují veškeré prodeje (zisky) k daňovým účelům, je nejnižší a v roce 2005 došlo dokonce ke zhoršení této situace. Procento firem, které poskytly neformální platby státním činitelům, je v roce 2012 nejvyšší opět u Ukrajiny, kde došlo v porovnání s rokem 2005 (27%) ke zhoršení (2012-73%). Takto výrazný nárůst plateb státním činitelům může být spojen s parlamentními volbami zmiňovanými v kapitole „Zrod oligarchů“.

Co se týká využívání bankovních úvěrů pro financování investic, nejméně je využíváno tohoto zdroje v Rusku (2012-11% firem). Podíl firem, které využívaly banky k financování provozního kapitálu, se u České republiky nachází skoro na 50% v roce 2012, u Ukrajiny došlo k poklesu na 15% a Rusko zůstalo na podobné úrovni. V roce 2002 však všechny tři státy vykazovaly podobné procento (15-21%). Z údajů vyplývá, že Česká republika jako zástupce regiónu střední Evropy zaznamenala pozitivní vývoj, zatímco situace Ruska a Ukrajiny značně stagnuje.

⁹⁰ Johnson, Simon and McMillan, John and Woodruff, Christopher M., Property Rights and Finance (March 2002). NBER Working Paper No. w8852. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=305078>

Tabulka č. 10: Vybrané údaje soukromého sektoru sledované jako procento respondentů/firem.

		Firmy očekávající, že bude potřeba obdarovat daňové úředníky (% firem)	Firmy vykazující veškeré prodeje pro daňové účely (% firem)	Neformální platby státním činitelům (% firem)	Firmy využívající banky k financování investic (% firem)	Firmy využívající banky k financování provozního kapitálu (% firem)
2002	Rusko	55%	50%	68%	11%	16%
	Ukrajina	59%	37%	56%	8%	15%
	Česká republika	37%	45%	35%	22%	21%
2005	Rusko	59%	41%	62%	16%	22%
	Ukrajina	50%	27%	50%	25%	27%
	Česká republika	36%	55%	32%	21%	28%
2012	Rusko	7%	x	21%	11%	21%
	Ukrajina	50%	x	73%	30%	15%
	Česká republika	0%	x	11%	34%	46%

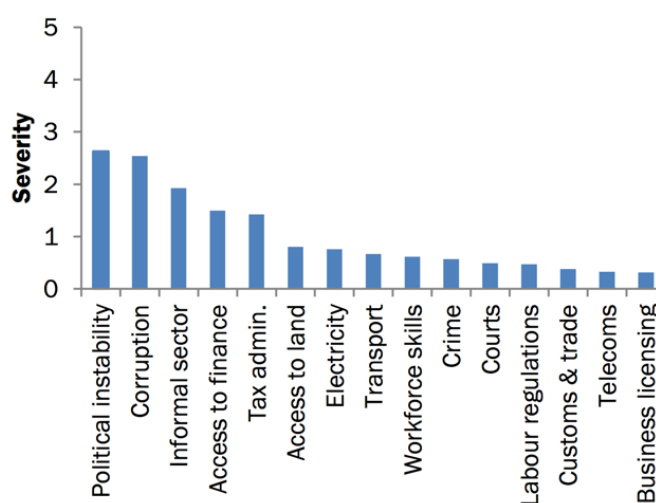
Zdroj: Private Sector. *The World Bank* [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/topic/private-sector>

2.4.1 Současné podnikatelské prostředí Ukrajiny

V této podkapitole budu vycházet především z pátého průzkumu BEEPS, tedy BEEPS V. V průzkumu byly zkoumány tři hlavní nedostatky či překážky podnikatelského prostředí, které ukrajinské firmy identifikovaly. Jedná se o politickou nestabilitu, korupci a praktiky konkurence v neformálním sektoru, jinými slovy jedná se o šedou ekonomiku. Dle průzkumu mladé a velké výrobní firmy se více zajímaly o přístup k financování než o praktiky konkurentů v neformálním sektoru. Ve čtvrtém průzkumu BEEPS IV podnikatele uváděli jako třetí překážku daňovou správu. Zkoumány

byly firmy s počtem zaměstnanců 5-99 a do 5 let stáří.⁹¹ Na grafu znázorněném na obrázku níže “průměrné” firmy uváděly, co vidí jako největší překážku v obchodním či podnikatelském prostředí na Ukrajině. Vyšší hodnoty odpovídají slabšímu podnikatelskému prostředí. Jak jsem již zmiňovala výše, mezi první tři nejvýznamnější překážky patří politická nestabilita, korupce a šedá ekonomika, dále se jedná o daňový systém, dostupnost úvěrování a další.

Obrázek č.2: Významnost překážek v podnikatelském prostředí.

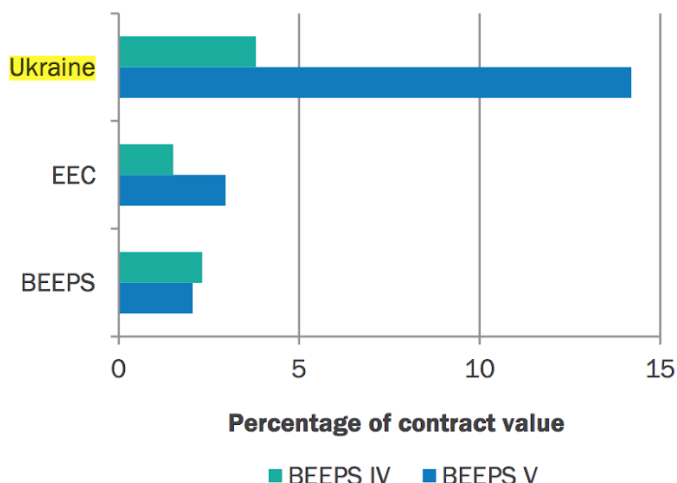
Zdroj: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

Nejistota ohledně politické nestability zajisté souvisí se snahami Ukrajiny navázat bližší obchodní vztahy s Evropskou unií a snahou zbavit se vazeb s Ruskem. Současný stav úrovně krupce v rámci podnikatelské sféry je úzce svázán s politikou. Neformální platby v letech 2011-2014 vzrostly z 3,8% na 14,2% z hodnoty sjednané smlouvy. Je to také ten důvod, proč je Ukrajina zařazena jak první na grafu BEEPS v porovnání s

⁹¹ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

dalšími sledovanými státy.⁹² Na obrázku níže je Ukrajina porovnávaná se státy východní Evropy (Easter Europe Contries) a všemi státy zařazenými do analýzy BEEPS, mezi které patří jak státy východní Evropy, tak i státy střední Asie. V grafu zobrazeném na obrázku jsou porovnávaná dvě období BEEPS IV (2006-2009) a BEEPS V (2011-2014).

Obrázek č. 3: Neformální platby za účelem získání vládní smlouvy.

Zdroj: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

U ukrajinských firem a podniků vzrostl podíl neformálních transakcí ze všech zkoumaných zemí nejvíce.⁹³ Dle mého názoru tato situace může být ovlivněná změnou prezidenta (2010) a parlamentními volbami v roce 2012, kdy vyhrála Janukovyčová strana. Bývalý prezident Viktor Janukovyč byl zvolen v roce 2010 prezidentem a jeho politická pozice byla spíše „proruská“. Východní část Ukrajiny, která volila Janukovyče, má historicky bližší vztahy s Ruskem a zároveň je zde centralizována větší část oligarchů. Z kapitoly „Zrod oligarchů“ je zřejmé, že oligarchové značně ovlivňovali volby ve svůj prospěch a tak mohlo docházet k růstu požadavků na úplatky.

⁹² The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

⁹³ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

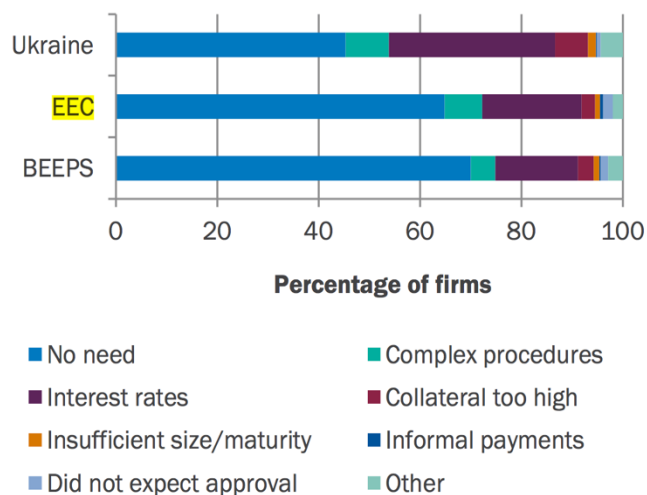
Do průzkumu byly dále zahrnuty platby při získávání elektrického připojení, provozních licencí, získání stavebního povolení, platby požadované na schůzkách s daňovými úředníky a další. Nejčastěji byl požadován úplatek při získávání dovozní licence, zde se zvýšila korupce z 1% v průzkumu BEEPS IV na více než 26% v posledním kole BEEPS V. Z obecného pohledu ukrajinské podniky zaplatily v průměru 5% ze svých ročních příjmů jako neformální dary veřejným činitelům s cílem realizace obchodu. V porovnání s ostatními zeměmi zahrnutými v analýze BEEPS byl podíl 5% z ročních příjmu firem nejvyšší.⁹⁴

Jak již bylo zmiňováno výše, praktiky konkurence z neformálního sektoru (šedá ekonomika) byly označené jako třetí nejzávažnější překážka v posledním průzkumu BEEPS V, kde až 50% firem uvedlo, že soutěží právě s konkurenčními firmami šedé ekonomiky. Jedná se tak o druhý nejvyšší podíl ve východní Evropě a na Kavkazu po Gruzii. Firmy dále uváděly nedostatečný přístup k možnostem financování. Méně než 20% firem nakoupilo dlouhodobý majetek v posledním kole BEEPS V. V předešlém kole BEEPS IV dlouhodobý majetek nakoupilo až 50% podniků. V posledních letech je tak méně pravděpodobné, že firmy budou financovat své nákupy prostřednictvím bankovních úvěrů. Firmy upřednostňují půjčky od nebankovních subjektů, přátel, příbuzných a dalších podobných zdrojů. Podíl podniků, které nepožádaly o úvěr, jelikož neměly zájem či potřebu, byl nejnižší právě u Ukrajiny mezi všemi srovnávanými zeměmi BEEPS (45,3%). Velkou roli hrály i faktory na straně nabídky, kde byly příliš vysoké úroky nebo složitý proces. Situace byla nejhorší pro mladé firmy, kdy 52,7% uvedlo, že měly zájem o

⁹⁴ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

půjčku, avšak 92% z nich byl úvěr zamítnut.⁹⁵

Obrázek č.4: Důvody proč firmy nežádaly o úvěr.

Zdroj: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

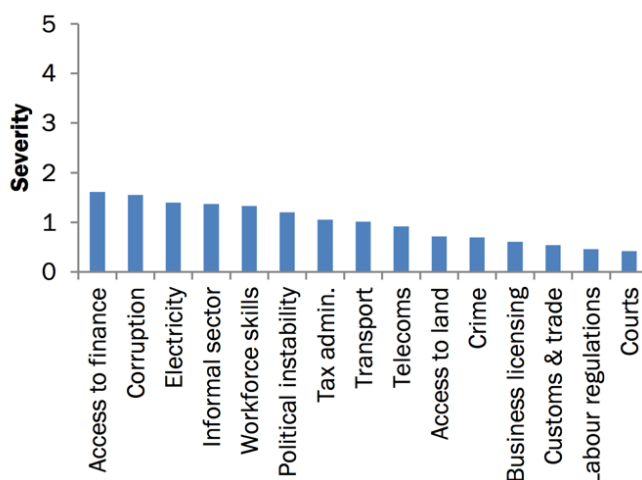
2.4.2 Současné podnikatelské prostředí Ruska

Malé a střední podniky s počtem zaměstnanců od 5 do 99 a s maximálně pětiletou obchodní činností uvedly v letech 2011-2012 jako nejdůležitější nedostatek podnikatelského prostředí v Rusku dostupnost či spíše nedostupnost financování, druhým nejčastějším nedostatkem byla korupce a třetím elektřina, dále šedá ekonomika, schopná pracovní síla, politická nestabilita, daňový systém a další. Velké starší výrobní firmy se zajímaly spíše o dovednosti pracovní síly. Napříč regiony byly také výrazné rozdíly ve významnosti jednotlivých nedostatků a překážek.⁹⁶

⁹⁵ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

⁹⁶ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

Obrázek č.5: Významnost překážek v podnikatelském prostředí.

Zdroj: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

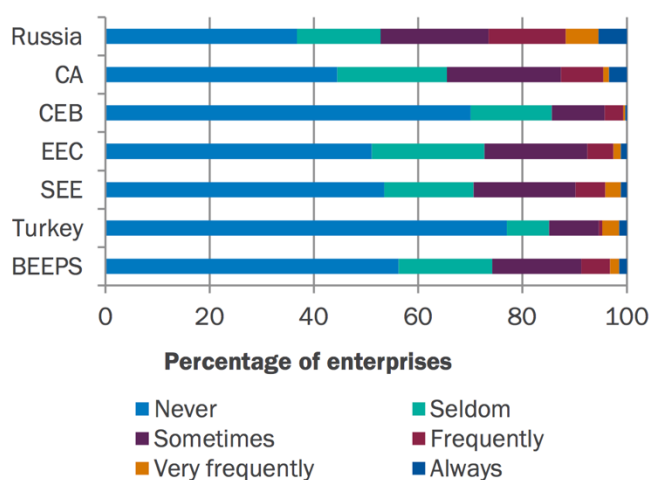
Dostupnost finančních prostředků firmy hodnotily jako nejdůležitější faktor zejména ze strany malých a středních podniků. Pro velké podniky to však nebyla tak důležitá překážka. Rusko bylo srovnáváno s pěti regiony BEEPS, mezi kterými Rusko mělo nejnižší podíl firem s úvěrem, půjčkou či kontokorentem. V Rusku byl zaznamenán také nejvyšší podíl zamítnutých žádostí o úvěr (26.4%). U malých a středních podniků došlo ke zvýšení zamítnutých žádostí o úvěr na 30,3 %. Celkem 57,2 % podniků mělo zájem o úvěr. Z nich 65,8% však úvěr nezískalo. Podniky uváděly, že byly často od úvěru odrazovány nebo jim byl úvěr zamítnut. Jedna se tak o druhou nejvyšší hodnotu mezi zeměmi BEEPS.⁹⁷

Korupce mezi podniky v Rusku se posunula na druhé místo mezi zeměmi BEEPS. V. Ruské podniky uvedly, že počet úplatků za konkrétní službu se ve většině aspektů snížil, kromě případů, ke se jednalo o získání elektrického připojení. Rusko snížilo počet dokumentů požadovaných pro dovozní transakce a díky tomu se snížily i související

⁹⁷ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

náklady. V návaznosti na snížení požadovaných dokumentů pro import zboží, pouze 5,2 % firem uvedlo, že se v žádostech o dovozní licence očekávala nebo požadovala neformální platba. Počet požadovaných neformálních plateb mezi státy BEEPS V, spojený s dovozní licenci, se pohybuje na 48,2 %. Na druhou stranu, celkově ruské firmy poskytly neformální platbu častěji než v ostatních regionech. Na grafu znázorněném na obrázku níže je Rusko porovnáváno v neformálních platbách neboli úplatcích s ostatními státy či státními uskupeními. Rusko bylo v BEEPS V porovnáváno se střední Asií (CA), státy střední Evropy a pobaltskými státy (CEB), státy Evropského hospodářského prostoru (EEC), státy jihovýchodní Evropy (SEE), Tureckem a s průměrem za BEEPS celkově.⁹⁸

Obrázek č.6: Neformální platby dle frekvence.

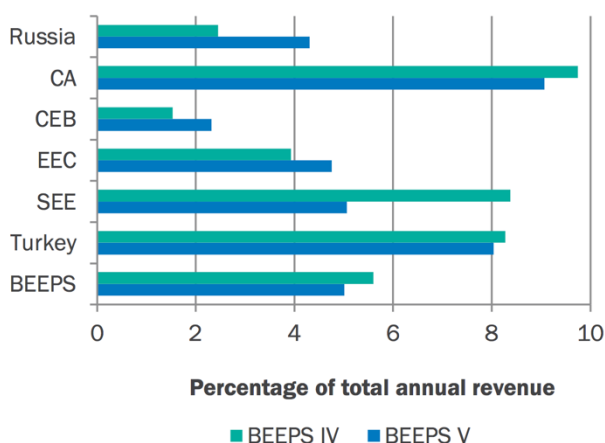
Zdroj: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

Problémy související s elektřinou zůstaly v Rusku nadále velkou překážkou. Doba čekání na připojení k elektřině se zdvojnásobila z 58,6 dnů (BEEPS IV) na 120 dnů (BEEPS V), to přispělo k nárůstu neformálních plateb požadovaných ze strany byrokratů.

⁹⁸ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

Celkový podíl podniků, které zaznamenaly výpadky elektřiny a trvání výpadků elektřiny, zůstal na podobné úrovni jako v BEEPS IV. Došlo ke snížení frekvence výpadků elektřiny z 3,5 krát na 2,1krát za měsíc.⁹⁹ Bohužel ztráty z výpadků elektrické energie se zvýšily z 2,5% (BEEPS IV) na 4,3% celkových tržeb firem (obrázek č. 6).

Obrázek č. 7: Ztráty související s výpadkem elektrické energie, uvedeno v procentech jako podíl ročních tržeb.

Zdroj: EBRD – BEEPS: The business environment in the transition region. Dostupné na: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

Pro velké firmy se nejčastěji mezi největšími překážkami objevovaly odborné dovednosti pracovníků. I přes to, že podíl zaměstnanců na plný úvazek s vysokoškolským titulem byl vyšší (57,2%) než průměr všech zemí v průzkumu BEEPS (30,6%), firmy si stěžovaly na kvalitu spíše než na nedostatečné množství pracovní síly.¹⁰⁰

⁹⁹ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

¹⁰⁰ The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>

3. SOUČASNÁ SITUACE A CÍLE VYBRANÝCH POSTSOVĚTSKÝCH ZEMÍ

3.1 Současný ekonomický stav Ruské federace

Ruské ekonomice se podařilo překonat nejdelší recesi za poslední dvě desetiletí. Za ekonomické oživení Rusko vděčí řadě jednorázových faktorů, jako je růst ceny ropy a také zařazení armádních výdajů do celkového ekonomického výkonu země.¹⁰¹ HDP se zvýšilo v roce 2016 o 0,2%, ale v první polovině roku 2017 se HDP zase vrátilo na původní hodnotu. Meziroční růst HDP byl na úrovni 1,5% a to díky výraznější aktivitě v odvětví obchodu, dopravy a těžby. Byla přijatá nová fiskální politika, která by měla omezit výrazný dopad poklesu cen ropy na státní rozpočet. Centrální banka Ruska (CBR) se zaměřila na podporu slabé domácí poptávky a zhodnocení rublu. Tímto chce CBR pokračovat klíčové úrokové sazby.¹⁰²

Hlavním cílem pro Rusko zůstává zvýšení ekonomické diverzifikace s cílem snížení závislosti HDP na vývoji cen ropy. V posledních letech se závislost hospodářství na ropě a plynu zvýšila, což vyvolalo výraznou volatilitu a potlačilo soukromé investice. Rusko se tak plánuje zaměřit na jiná odvětví především s vyšší přidanou hodnotou a na služby. Vysoká citlivost ekonomiky a kolísání ceny ropy činí ruskou ekonomiku velmi citlivou na vnější šoky. Dodržování nově přijaté fiskální politiky (v platnost vstoupí v r.

¹⁰¹ Russia's Break From a Recession Was Fleeting [online]. 2018 [cit. 2018-04-26]. Dostupné z: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-11/putin-s-break-from-recession-fleeting-as-economy-hits-a-pothole>

¹⁰² EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

2019) by mohlo snížit volatilitu ekonomiky a zvýšit odolnost ruského rozpočtu a domácí poptávky vůči změnám ceny ropy.¹⁰³

Dalším cílem na rok 2018 Rusko plánuje snížit státní výdaje v ekonomice. Jedná se o především o výdaje na zbrojení a armádu. Pomohlo by to tak podpořit produktivitu a hospodářský růst. V posledních letech došlo sice k určitému zlepšení v obchodních a administrativních postupech, ale za poslední dekádu se angažovanost státu zvýšila. Z ročenky EBRD vyplývá, že Rusko by se mělo zaměřit na rychlejší a transparentnější privatizaci státních aktiv a snížit vliv a rozsah veřejné správy.¹⁰⁴

3.1.1 Makroekonomická situace Ruska

V roce 2015 HDP kleslo o 2,8% kvůli poklesu ceny ropy. O rok později byl pokles 2%. Pomalé oživení spotřeby podpořilo posílení reálných mezd a snížila se míra nezaměstnanosti (5-6%).¹⁰⁵ Rusku se tak podařilo poměrně rychle zotavit. Bohužel investiční aktivita je i v současné době velmi slabá, především kvůli ekonomické nejistotě a relativně vysokým finančním nákladům. Podíl čistého exportu na HDP se zvýšil díky stabilní zahraniční poptávce. Meziroční růst HDP za rok 2017 se odhaduje na 1,8%.¹⁰⁶

Kurz rublu posílil díky oživení cen ropy. V lednu 2016 rubl znehodnotil z přibližně 50 rublů na 80 rublů za jeden americký dolar kvůli poklesu cen ropy na světových trzích. Ceny ropy se zvýšily a rubl se v srpnu 2017 vrátil na přibližně 60 rublů za jeden americký

¹⁰³ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹⁰⁴ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹⁰⁵ The World Bank: DataBankWorld Development Indicators [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>

¹⁰⁶ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

dolar. Dále Centrální banka snížila základní úrokovou sazbu o 1 p.b. (procentní bod) v roce 2016, později o 1,5 p.b. a od ledna do září 2017 o 8,5 p.b. Rusko dále podpořilo slabou domácí poptávku, rubl posílil, zároveň byla velmi silná úroda a inflace tak klesla v září 2017 na 3% z vrcholu 16,9% v březnu 2015. Očekává se však, že konečná úroveň inflace bude vyšší, než se odhaduje.¹⁰⁷

V rámci fiskální politiky vláda zvýšila vládní saldo na HDP v roce 2016 na 3,7% z 1,1% v roce 2014.¹⁰⁸ Plány týkající se rozpočtu na období 2017-2019 stanovují fiskální konsolidaci na úrovni 1 p.b. z HDP ročně. Rostoucí tempo je tak poněkud nejisté kvůli zvláště konzervativnímu očekávání vlády ohledně vývoje cen ropy ve výši 40 amerických dolarů za barel. Zároveň se vláda snažila udržet sociální výdaje před volbami. V červenci 2017 bylo přijato nové fiskální pravidlo, díky kterému by se měla snížit citlivost federálního rozpočtu. Panuje očekávání, že monetární a fiskální politika bude mít pozitivní vliv na vývoj makroekonomické stability. Z krátkodobého pohledu bude ruská ekonomika růst, avšak dlouhodobě vyhlídky ukazují, že Rusko bude stále závislé na vývoji cen ropy. V roce 2017 se očekává růst HDP o 1,8%, a to především díky vyšším cenám ropy, obnovení soukromé spotřeby a investic. Podobný vývoj se očekává i v roce 2018. Předpověď pro dlouhodobý růst HDP se pohybuje kolem 1-2% ročně. Nízký růst bude pravděpodobně způsoben nedostatkem reforem, zastaralými výrobními kapacitami a nízkými investicemi a také díky nízké úrovni vnitřních strukturálních faktorů, jako je

¹⁰⁷ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹⁰⁸ The World Bank: DataBankWorld Development Indicators [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>

zastaralá infrastruktura, slabý demografický vývoj a nepříznivé institucionální rysy ekonomiky.¹⁰⁹

Tabulka č.11: Hlavní makroekonomické ukazatele (uvedeno v procentech).

	2013	2014	2015	2016	2017
Růst HDP	1,8	0,7	-2,8	-0,2	1,8
Průměrná inflace	6,8	7,8	15,5	7	4,2
Vládní saldo/HDP	-1,2	-1,1	-3,4	-3,7	-2,5
Bilance běžného účtu/HDP	1,5	2,8	5	2	2,7
Čisté PZI/HDP (zn. mínus=přítok)	0,8	1,7	1,1	-0,8	-0,7
Zahraniční dluh/HDP	31,7	29,1	38	40,1	x
Hrubé rezervy/HDP	22,2	18,7	27	29,4	x
Úvěry soukromého sektoru/HDP	49,4	53,5	54,7	50,8	x

Zdroj: EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18

3.1.2 Vývoj strukturálních reforem

V roce 2017 došlo v Rusku ke zlepšení konkurenceschopnosti. Rusko se tak umístilo na 35. místě ze 190 zemí ve zprávě Světové banky „Doing Business 2018“. Dále také došlo k pokroku v oblasti registrace majetku, získávání úvěrů a také přeshraničního obchodování. Rusko se velmi dobře umístilo v oblasti získání elektřiny (10.místo), registrace majetku (12.místo) a vynucování smluv (18.místo), avšak v oblasti

¹⁰⁹ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

přeshraničního obchodování se Rusko umístilo až na 100. místě, podobně to bylo i u získání stavebního povolení (115. Místo).¹¹⁰ Ve zprávách Světového ekonomického fóra týkajícího se globální konkurenceschopnosti v letech 2017-2018 došlo ke zlepšení ve všech pozicích (38. místo z 137 mezí), a to díky zlepšení makroekonomického prostředí. Vývoj finančních trhů a institucí zůstává nejslabší. Korupce, sazby daní a přístup k finančním zdrojům přetrvávají jako největší problém pro podnikání.¹¹¹

Bankovní sektor byl stabilní i v průběhu recese v roce 2015. Dochází však ke velké koncentraci aktiv u státních bank. Celková míra kapitalizace bankovního sektoru v Rusku (12,9% v červnu 2017) zůstává nad regulačním minimem, přičemž některé banky čelí kapitálovým omezením. Ruská centrální banka již čtvrtým rokem ukončovala fungování bank, které byly neefektivní a měly špatnou správu a řízení. Ještě v roce 2017 v Rusku působilo 574 bank, což je přibližně o 380 bank méně než tomu bylo v roce 2013. Uzavírání bank způsobilo vyčerpání vkladů z pojistného fondu, které jsou nyní nahrazeny čerpáním úvěrů od CBR. Koncentrace aktiv u státem vlastněných bank se zvýšila, protože soukromé banky zvyšovaly vklady do velkých a převážně státních bank. Čtyři největší ruské banky jsou ve státním vlastnictví a představují více než 50% celkových aktiv tohoto odvětví. Koncem roku 2016 došlo k mírnému zvýšení úvěrů domácnostem. Panuje nízká úroveň úvěrů, kde došlo k selhání (domácnosti 6,1%, podniky 7,5%). Avšak ruská ratingová agentura ACRA odhaduje úroveň neúspěšných úvěrů ve výši 12% za

¹¹⁰ The World Bank: Doing Business [online]. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/russia>

¹¹¹ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

domácnosti a 15% u podniků, zároveň u soukromých bank se projevuje vyšší podíl špatného řízení a správy.¹¹²

V červnu 2017 vstoupila v platnost nova pravidla, kde bude CBR fungovat jako řídicí struktura místo Agentury pro pojištění vkladů (Deposit Insurance Agency). CBR tak poskytovala levné úvěry problémovým bankám, které byly zvoleny Agenturou k rehabilitaci. V rámci nových pravidel je tak nově zřízen Fond pro konsolidaci bank (Bank Consolidation Fund), který bude financován a řízen CBR. Centrální banka bude financovat problémové banky jen v případě zajištění kontroly pohledávek hlavních akcionářů. První banky, které vstoupily do konkursní správy podle nových předpisu, jsou Otkritie a BinBank, které patří mezi 10 největších bank z hlediska aktiv, což vyvolalo určitou tržní nejistotu.¹¹³

Díky nové fiskální politice, která byla přijata v červenci 2017 a vstoupí v platnost v roce 2019, by mělo dojít k posílení vládních úspor a snížení ekonomické volatility. Zároveň se očekává růst daňových úspor. Nové pravidlo v rámci fiskální politiky omezuje rozpočtové výdaje na součet příjmů z ropy při referenční ceně ropy, na neropné příjmy, dále úrokové výdaje na státní dluh a přenesené rozpočtové zůstatky. Přechodné období umožňuje základní rozpočtový schodek ve výši 1% počítaný z referenční ceny ropy v roce 2018. V případě, že by cena ropy vzrostla, finanční nadbytek bude uložen do rezervního fondu a bude použit v období, kdy ceny ropy zase poklesnou pod referenční cenu. Finanční nadbytek z vyšších cen ropy tak nebude použit na kompenzaci nižších příjmů, jak tomu bylo v minulosti. Zároveň dojde ke sloučení Rezervního fondu (Reserve Fund) a Národního fondu pro bohatství (National Wealth Fund), protože do konce roku

¹¹² EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹¹³ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

2018 vláda plánuje Rezervní fond plně vyčerpat kvůli nízké ceně ropy. Nový cíl pro sloučený fond bude především zajištění finančních prostředků pro důchodový systém, financování federálního rozpočtu a spolufinancování soukromých penzijních plánů.¹¹⁴

Rekordní výše v roce 2016 dosáhly příjmy z privatizace (6 mld. EUR). Příjmy zahrnovaly finance z prodeje společnosti Bashneft koupený společností Rosneft za 4,8 mld. EUR. V roce 2017 se příjmy z privatizace očekávají výrazně nižší, a to ve výši 0,6 mld. EUR z původních 2 mld. EUR v předcházejícím rozpočtu. Snížení privatizačního rozpočtu bude ovlivněno odložením prodeje podílů ve VTB Bank. Plán privatizace v následujících letech předpokládá prodej menšinových podílů ve společnosti Alrosa produkující diamanty v přístavu Novorossijsk a prodej podílů firmy Sovkomflot provozující flotily. Privatizace VTB Bank byla odložena až do zrušení západních sankcí uvalených na Ruskou federaci kvůli Ukrajiněské krizi.¹¹⁵

3.2 Současný ekonomický stav Ukrajiny

Po hluboké recesi došlo v roce 2016 na Ukrajině k mírnému hospodářskému oživení. Hrubý domácí produkt v roce 2016 vzrostl o 2,3% a v první polovině roku 2017 zůstal na stejné úrovni, Objem vývozu klesl v roce 2016 a přímé zahraniční investice zůstávají stále nízké.¹¹⁶ Strukturální reformy pokročily, ale s prodlevami a překážkami. Jendou z nejdůležitějších reforem je zpřísnění regulačních norem ze strany Národní banky Ukrajiny (NBU) a přijetí zákonů týkajících se trhu s elektřinou a energetické

¹¹⁴ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹¹⁵ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹¹⁶ The World Bank: DataBankWorld Development Indicators [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>

regulace. Velmi vítané byly nedávné reformy v oblasti vzdělávání, důchodového zabezpečení a zdravotní péče. Bohužel nejdůležitější reforma týkající se plynárenského odvětví byla zpožděna a významný pokrok chybí i v reformě správy ve státních podnicích, v privatizaci a v soudní administraci. Odvrátit finanční krizi pomohlo znárodnění banky PrivatBank. Ke znárodnění vedlo několik důležitých skutečností jako jsou nízká kvalita aktiv, rozsáhlé půjčky poskytované „spřízněným stranám“ a nedostatek kapitálu. Privatizace systémově významné banky však proběhla bez výraznějšího narušení širší ekonomiky.¹¹⁷

Na rok 2018 Ukrajina potřebuje silný impuls pro oživení ekonomiky. Aby došlo k velkému posunu v rámci privatizace, je zapotřebí podporovat velký příliv přímých zahraničních investic. Přijetí nového zákona o privatizaci a reforma Fondu státního majetku by mohly přispět k větší transparentnosti procesu. Soudní systém nutně potřebuje generální „opravu“. Stále naléhavější se zdá být reforma státních bank. Cílem by mělo být omezení rozsáhlého zapojování státu do bankovního sektoru, které se očekává také ve spojení se znárodněním banky PrivatBank. Aby došlo k případné privatizaci státních bank, je potřeba se zaměřit na zvýšení provozní efektivity a balanční situace. Zároveň bude zapotřebí přijmout rozhodující opatření k obnovení majetku banky PrivatBank. Rychlý a měřitelný pokrok je nutný v reformách energetického sektoru. Implementace akčního plánu firmy Naftogaz týkajícího se správy a řízení společnosti by měla být znovu obnovena. Došlo by tak ke kompenzaci značného zpoždění a omezení politické nejistoty.

¹¹⁷ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

Znovuobnovení akčního plánu musí probíhat v souladu se závazky autoritativních orgánů tohoto procesu.¹¹⁸

3.2.1 Makroekonomická situace Ukrajiny

Ukrajinská ekonomika se mírně zvyšuje. Mezi lety 2014-2015 ekonomika zaznamenala 16% kumulativního poklesu reálného HDP. Pokles byl způsoben nestabilní politickou situací a přetrvávající krizí. Stále přetrvává riziko eskalace konfliktu ve východní Ukrajině, které může způsobit opětovný pokles ekonomiky. V roce 2016 ekonomika vzrostla o 2,3% a v první polovině roku 2017 si ekonomika udržovala toto mírné tempo oživení.¹¹⁹ Tvorba hrubého fixního kapitálu se po dlouhotrvajícím útlumu zvýšila o 20,1% meziročně v roce 2016 a v první polovině roku 2017 o 21,9% meziročně.¹²⁰ Díky růstu reálných mezd došlo v roce 2017 ke zvýšení domácí spotřeby. Reálný objem vývozu zboží a služeb se v prvním pololetí snížil o 1,6% v roce 2016 a o 1,3% meziročně v první polovině roku 2017 díky tažení růstu HDP. V roce 2016 vzrostla průmyslová produkce o 2,8%, čímž došlo k narušení čtvrtletého cyklu klesání v tomto odvětví. V prvních devíti měsících roku 2017 však došlo k meziročního poklesu o 0,3% kvůli ekonomické bloádě oblasti, kterou ukrajinská vláda není schopná kontrolovat. Příliv přímých zahraničních investic do sektoru s nemovitostmi zůstal nízký a to ve výši kolem 2% HDP. Došlo ke zpomalení inflace spotřebitelských cen v porovnání s vrcholovým rokem 2015 (48,7%). V roce 2017 se tak meziroční inflace odhaduje na

¹¹⁸ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹¹⁹ The World Bank: DataBankWorld Development Indicators [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>

¹²⁰ Ukraine Economic Update – April 2017. The World Bank [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/economic-update-spring-2017>

12,8%. Koncem října 2017 NBU zvýšila svou základní úrokovou sazbu poprvé od roku 2015 z 12,5% na 13,5%.¹²¹

Mezinárodní rezervy rostly navzdory vyššímu schodku běžného účtu. Deficit běžného účtu se zvětšil ze skoro balanční úrovně (-0,2%) v roce 2015 na přibližně 3,7% HDP v roce 2016. Došlo tak v důsledku oživení domácí poptávky a slabého exportu. První polovina roku 2017 tak byla z ekonomického pohledu relativně rostoucí. Bilance přílivu zahraničních příjmů do ekonomiky však byla příznivá z důvodu přílivu mezinárodní pomoci, a to i v rámci programu Mezinárodního měnového fondu (MMF) a pomoci navrátit zahraniční peněžní prostředky do bankovníctví po významném poklesu v předchozích letech. V září 2017 došlo k úspěšnému vydání suverénních patnáctiletých dluhopisů s názvem Eurobond na částku 3 mld. USD, to pomohlo Ukrajině dostat se zpátky na kapitálové trhy. Vydání dluhopisů bylo doprovázeno operací zpětného odkupu Eurobondů ve výši 1,7 mld. USD v se splatnosti letech 2019 a 2020. Oficiální rezervní aktiva vzrostla na 18,6 mld. USD do září 2017. Ukrajinská měna Hřivna posílila o 2,5 % vůči americkému dolaru od začátku roku 2017 do konce září 2017.¹²²

Veřejné finance zaznamenaly výrazné zlepšení. Kombinace vládního deficitu a deficitu společnosti Naftogaz klesla z 10,1% HDP v roce 2014 na přibližně 2,3% HDP v roce 2016. Původně plánovaný deficit byl na úrovni 3,7%/HDP. Díky zvýšení tarifních sazeb na úroveň parity dovozu v roce 2016 bylo umožněno orgánům v posledních letech poprvé odříznout kvazi-fiskální deficit společnosti Naftogaz. Celkový fiskální deficit v roce 2017 byl naplánován na úroveň 3% HDP, což je v souladu s programem MMF. Poměr veřejného dluhu k HDP zůstal v roce 2016 poměrně vysoký - přibližně 81% HDP.

¹²¹ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹²² EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

To vedlo v prosinci 2016 k vydání vládních dluhopisů s cílem odstranit kapitálový deficit v bance. V roce 2017 byla přijatá nová důchodová reforma, která má za cíl zlepšit fiskální udržitelnost důchodového systému.¹²³

V roce 2018 se očekává růst. Střednědobé vyhlídky závisí na realizaci reformy. Tempo růstu HDP by se mělo posunout z 2% v roce 2017 na 3% v roce 2018. Dá se očekávat, že blokáda spojená s Ukrajinskou krizí může mít v blízké době dopad na růst a platební bilanci Ukrajiny. Zároveň reformy jsou velmi pomalé a slabé, to ohrožuje střednědobý růst. Zda bude Ukrajina schopna prosazovat reformy podporující růst pod záštitou programu MMF, je nejisté.¹²⁴

Tabulka č.12: Hlavní makroekonomické ukazatele (uvedeno v procentech).

	2013	2014	2015	2016	2017
Růst HDP	0	-6,6	-9,8	2,3	2
Průměrná inflace	-0,3	12,1	48,7	13,9	12,8
Vládní salda/HDP	-4,8	-4,5	-1,2	-2,3	-3
Bilance běžného účtu/HDP	-9	-3,4	-0,2	-3,7	-3,3
Čisté PZI/HPD (zn.mínus=přítok)	-2,2	-0,2	-3,3	-3,5	-1,1
Zahraniční dluh/HDP	77,5	94,6	130,4	121,7	x
Hrubé rezervy/HDP	11,1	5,6	14,6	16,7	x
Úvěry soukromého sektoru/HDP	61,8	64	49,2	41,8	x

Zdroj: EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18

¹²³ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹²⁴ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

3.2.2 Vývoj strukturálních reforem

Znárodnění společnosti PrivatBank, přijetí rozpočtu na rok 2017 v souladu s programovým rámcem MMF a úspěšné zahájení online deklarace majetku pro veřejné úředníky vede k dokončení třetího programového přehledu v dubnu 2017. Dále následovalo uvolnění tranše ve výši 1 mld. USD, což celkově vyplácí částku ve výši 8,4 mld. USD z předpokládaných 17,5 mld. USD v rámci programu MMF. V květnu mise MMF zahájila diskuzi o čtvrtém přehodnocovacím programu, bylo však zdůrazněno, že je zapotřebí další práce na splnění cílů v rámci důchodové reformy, privatizačního procesu a protikorupčních opatření. Úprava cen domácího plynu za účelem zachování úrovně dovozní parity je také jednou z podmínek pro dokončení čtvrtého kola programu MMF.

125

Bankovní systém se částečně stabilizuje, úvěrová aktiva se však ještě nezotavila. NBU uplatňuje stále silnější a transparentnější dohled v klíčových oblastech, jako je řízení společností, transparentnost vlastnictví a kapitálové požadavky, které jsou podporovány posíleným legislativním a implementačním rámcem. Diagnostické přehledy týkající se “spřízněných společníků” byly provedeny v roce 2016. Bylo identifikováno 44 bank, ve kterých poměr úvěrové angažovanosti vůči “spřízněným společníkům”, překročil požadovanou úroveň. Koncem roku 2016, 60 největších bank na Ukrajině, které tvoří přibližně 98% aktiv bankovního sektoru, dokončilo zátěžové testy pro stanovení kapitálových potřeb a vypracovalo plány rekapitalizace. Byly přijaty plány na rekapitalizaci v horizontu tří let. Plány pokrývaly velkou část bankovního sektoru. Mechanismus mimosoudní dobrovolné restrukturalizace dluhu začal fungovat v dubnu 2017, ale úroveň nesplácených úvěrů je stále výjimečně vysoká na přibližně 58

¹²⁵ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

procentech celkových úvěrů k 1. červenci 2017 s výraznou koncentrací neúspěšných úvěrů ve státních bankách. Úvěrování zůstává nadále slabé, především kvůli výrazné averzi vůči úvěrovému riziku, zadlužení a nedostatečnému pokroku v ochraně věřitelských práv a vysoké úrokové sazbě.¹²⁶

PrivatBank byla prohlášena za insolvenční a následovalo znárodnění, aby byla zajištěna finanční stabilita. PrivatBank byla největší komerční banka na Ukrajině do konce roku 2016 (20% celkových aktiv bankovního sektoru). Banka byla znárodněna v prosinci 2016 na základě obav z velkého zadlužení, špatné kvality aktiv a významných mezer v kapitalizaci. V následujících dnech po znárodnění parlament rozšířil plnou státní záruku na všechny vklady banky. NBU poskytla nouzovou likviditní pomoc pro posílení důvěry. Nové orgány pro dohled a řízení byly rychle zavedeny. Byla jmenována mezinárodní auditorská firma, která bude vyšetřovat vnitřní úvěry vydané „spřízněným stranám“ banky. Dokončení auditu by mělo proběhnout do konce roku 2017. Ke konci roku 2017 vláda vydala státní dluhopisy ve výši 6% HDP roku 2016 s cílem rekapitalizovat banku. Kurzové tlaky v období po znárodnění byly omezeny a v běžných bankovních transakcích nebyla zaznamenána žádná závažná porušení. Znárodnění banky PrivatBank vedlo ke zvýšenému zapojení státu do bankovního sektoru s přibližně polovinou bankovních aktiv v současné době vlastněných státem.¹²⁷

Velké reformy v energetickém odvětví byly opožděné i přes nedávný pokrok. V dubnu 2017 parlament Ukrajiny přijal nový zákon o trhu s elektřinou, který stanoví oddělení přenosu a distribuce elektřiny. Zákon připravuje cestu pro posílení konkurence na trhu s elektřinou. Jeho hlavním cílem je přiblížit ukrajinský energetický sektor

¹²⁶ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹²⁷ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

požadavkům třetího energetického balíčku EU. Dvouleté přechodné období poskytne čas na vytvoření sekundárního práva a postupné zavádění struktury trhu s elektřinou v souladu se zásadami EU. Navzdory nedávnému pokroku jsou velké reformy v plynárenském odvětví spojené se společností Naftogaz, realizace akčního plánu pro správu a řízení společnosti a liberalizace trhu s plynem značně zaostává.¹²⁸

Podnikatelské prostředí na Ukrajině se zlepšilo, ale výzvy ve veřejné správě zůstávají. Ukrajina se řadí na 76. místo z 190 ekonomik ve zprávě Světové banky „Doing Business 2018“, která se ve srovnání s předchozím rokem v žebříčku zvedla. Slabá stránka se projevuje v oblasti získávání elektřiny (128. místo), ochrana menšinových investorů (81. místo), přeshraniční obchod (119. místo), prosazování smluv a vyřešení platební neschopnosti (149. místo). Pokrok reformy státních podniků je pomalý a privatizace je často pozastavená.¹²⁹ V srpnu 2017 byly stávajícím většinovým akcionářům prodány minoritní podíly státu ve třech regionálních energetických firmách. V červenci 2017 kabinet ministrů Ukrajiny schválil návrh zákona o privatizaci a rozdělení státních podniků na ty, které je potřeba ponechat ve státním vlastnictví a na ty, které by mohly být privatizovány či likvidovány. Hmatatelné výsledky však stále chybí. Zahájení online systému pro deklaraci majetku v září 2016 bylo důležitým krokem k větší transparentnosti a odpovědnosti ve veřejné správě, je však potřeba opravit rozšíření požadavků na deklaraci nevládních organizací a podniků. Národní protikorupční úřad

¹²⁸ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹²⁹ The World Bank: Doing Business [online]. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/russia>

Ukrajiny (NABU) zahájil řadu vyšetřování, ale soudní systém nadále brání výkonu spravedlnosti.¹³⁰

3.3 Srovnání obou zemí z pohledu hlavních ukazatelů transformace

V této kapitole bych ráda srovnala transformační indikátory Ruska a Ukrajiny v porovnání s některých z vyspělých států střední Evropy.

Silnice, železnice, zásobování čistou vodou a elektřinou a silné telekomunikační sítě poskytují platformu pro hospodářskou činnost jednotlivých států. Přístup k širokopásmovému internetu se liší napříč celou oblastí zemí zkoumaných v EBRD. Rusko a Ukrajina patřily v roce 2005 k zemím, kde mělo přístup k internetu pouze 25-50% obyvatelstva. Dle posledního průzkumu (EBRD-Transition report 2017-2018) došlo ke zlepšení a rozšíření přístupu k internetu v Rusku, které tak nyní patří do stejné kategorie jako například Polsko nebo Maďarsko. Internet je v Rusku nyní přístupný pro 50-75% obyvatelstva. V Ukrajině k žádnému pokroku nedošlo a úroveň přístupu k internetu zůstala podobná jako v roce 2005. Kvalita železnic a silnic je velmi nízká jak v Rusku, tak v Ukrajině. Za posledních deset let došlo k mírnému zlepšení. Kvalita silnic a železnic v Ukrajině je shodná s průměrem jejího sub-regionu, kam patří Gruzie, Arménie, Moldávie a také Ázerbájdžán. Kvalita silnic a železnic v Rusku se nachází na

¹³⁰ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

vyšší úrovni než v Ukrajině. Rusko tak mezi lety 2015-16 dosáhlo stejné úrovně jako Slovensko.¹³¹

Ztráty způsobené výpadkem elektřiny jako procento ročních tržeb se snížily v obou zemích. Ztráty představují méně než 1 % z ročních tržeb. Procent firem, které identifikovali špatnou kvalitu dopravní infrastruktury jako hlavní omezení podnikatelského prostředí, je v Rusku na úrovni 20 % a v Ukrajině pod pěti procenty navzdory mnohém horší kvalitě ukrajinských silnic a železnic.¹³² V tabule níže srovnávám Rusko a Ukrajinu s dalšími státy pro lepší přehled. Srovnání se týká hlavních ukazatelů transformace v oblasti infrastruktury. Obě země jsou na velmi podobné úrovni.¹³³

Tabulka č.13 : Infrastruktura – ukazatele transformace

	Shoda s právními předpisy v oblasti telekomunikací	Nezávislost regulátoru elektrické energie	Oddělení železniční infrastruktury od provozu	Nezávislost silničního ředitelství
Rusko	střední	částečná	částečně	částečně
Ukrajina	střední	částečná	ne	částečně
Moldávie	střední	částečná	ne	ne
Slovenská republika	úplná	úplná	úplná	úplná
Estonsko	úplná	úplná	úplná	částečná

Zdroj: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FCoContentLayout>

¹³¹ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹³² EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹³³ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

Účinná a transparentní politika je nezbytná pro efektivní fungování odvětví infrastruktury. Během posledních 12 let EBRD uskutečnila řadu hodnocení zabývajících se účinností legislativních rámců, které řídí vztahy veřejného a soukromého sektoru. V rámci sledování efektivity politických a institucionálních rámců a podnikatelského prostředí z roku 2017 byla úroveň efektivity sledovaná v Ukrajině na úrovni 20 % a v Rusku na úrovni 65%. Ukrajina by se tak měla zaměřit na transparentnost a právní jistoty. EBRD doporučuje zemím jako je Ukrajina (s velmi nízkou úrovní dodržování předpisů) přijmout zvláštní legislativu upravující spolupráci veřejného a soukromého sektoru.¹³⁴ V tabulkách níže jsou srovnány ukazatele transformace obchodního prostředí, privatizace a liberalizace. Rusko a Ukrajinu jsem porovnávala se Slovenskou republikou.

Tabulka č.14: Obchodní prostředí a konkurenceschopnost – ukazatele transformace.

	Úřad pro hospodářskou soutěž	Kvalita insolvenčního práva	Zákony o zabezpečených transakcích
Rusko	ano	střední	ve vývoji
Ukrajina	ano	nízká	pokročilý
Slovenská republika	ano	střední	pokročilý

Zdroj: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>

Tabulka č.15: Liberalizace a privatizace – ukazatele transformace.

¹³⁴ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

	Konvertibilita běžného účtu	Kontroly přímých investic	Liberalizace úrokových sazeb	Režim směnného kurzu	Mzdová regulace	Obchodovatelnost pozemků
Rusko	plně	ano	plně	řízený floating	ne	omezeno
Ukrajina	plně	ne	plně	řízený floating	ne	omezeno
Slovenská republika	plně	ne	plně	eurozóna - floating	no	plně (pouze obyvatelé EU)

Zdroj: Forecasts, macro data, transition indicators: Transition indicators by sector [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395236497710&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>

V obou zemích je úroveň chudoby nižší než dvě procenta. Výdaje na zdravotnictví tvoří přibližně 7,7% z HDP jak v Rusku, tak v Ukrajině.¹³⁵ Výdaje na vzdělání jsou v Ukrajině vyšší o dvě procenta než v Rusku, Rusko – 4 % z HDP, Ukrajina – 6 % z HDP. Výdaje občanů na energii a vodu dosahují 9,1 % v závislosti na měsíčním příjmu v Ukrajině a v Rusku 6,6 %.¹³⁶

Tyto zjednodušené ukazatele nastiňují současnou tržní strukturu a instituce, které jsou nezbytné k vytvoření kvalitní tržní ekonomiky. Údaje byly shromážděny na základě veřejně dostupných informací. Odvětvová hodnocení se více opírají o externí údaje, díky kterým lze hodnotit pokrok zemí objektivněji a spravedlivěji jak uvádí EBRD.

¹³⁵ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

¹³⁶ EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>

ZÁVĚR

Na otázku, zda byla transformace úspěšná ve sledovaných zemích, lež jednoznačně odpovědět ne. Bohužel přechod na tržní hospodářství nebyl v zemích bývalého SSSR tak úspěšný jako v zemích střední Evropy nebo v pobaltských státech. Strukturální reformy v devadesátých letech nebyly provedeny kvalitně, selhal státní aparát. Ani dodnes se nepodařilo reformovat soudní moc, která je na Ukrajině nejslabší a nejméně důvěryhodnou veřejnou institucí.

Pomalé reformy negativně ovlivňují tempo přechodu. Jak vyplývá z druhé kapitoly, přechodem na tržní hospodářství nemělo dojít k omezení funkce státu. Naopak kvalitní státní instituce prospívají ekonomickému rozvoji a rozvoji podnikatelského prostředí. Rusko a Ukrajina bohužel patřily mezi země, které nebyly schopné nastolit fungující institucionální prostředí, které je zároveň silně postiženo korupcí. V devadesátých letech obě země výrazně snížili finance určené na fungování státní správy, přestože se počet státních úředníků zvyšoval. To mohla být jedna z hlavních příčin, proč se korupci mezi státními činiteli tak dařilo. V současné době se státní výdaje v Rusku zvýšily, v Ukrajině jsou však stále nízké. Korupce je silně přítomna v obou zemích a rostoucí nedostatek odpovědnosti umožňuje byrokratům jednat beztrestně.

V centrálně plánované ekonomice byly neformální vztahy, platby či dary běžné. Obě země si tento zvyk přenesly i do nové etapy. Dědictví postsocialistického období je tak velmi výrazné a silně ovlivňuje nejen podnikatelské prostředí, ale, jak bylo zjištěno, i bankovní sektor, který je v obou zemích silně propojen s vládními zástupci, proto neformální transakce jsou zde velmi běžné. V rámci programu MMF bylo

Ukrajíně doporučeno rozhodnout se pro privatizaci některých bank a zvýšit kontrolní režimy.

Podnikatele a zástupci firem v obou zemích pociťují nedůvěru vůči státním činitelům a nedůvěru v institucionální prostředí obecně. Nízká důvěra v bezpečnost vlastnických práv odrazuje investory reinvestovat své zisky, a to především v Rusku. Právní řád není jednotný a soudnictví čelí politickému tlaku. Vysoká míra korupce způsobila silnější dopad ekonomické krize z roku 2008 na oba státy. Současná politická nestabilita v Ukrajině odrazuje zahraniční investory a zvyšuje nejistotu obchodních transakcí. Rusko po uvalení ekonomických sankcí zaznamenalo odliv kapitálu a panuje značná nejistota regulatorní transparentnosti, což způsobuje nejistotu v obchodním procese. Po uvalení sankcí Rusko zvýšilo dotace zemědělcům a dotuje některé dovozy z Číny.

Největší překážky v rámci podnikatelského prostředí byly v obou státech podobné. Na prvních příčkách se umísťovala korupce, šedá ekonomika, přístup k úvěrům, na Ukrajině se na prvním místě umístila politická nestabilita a v Rusku byla na třetím místě elektřina. Velké podniky uváděly nedostatek schopné pracovní síly, i přes to, že v obou zemích je vysoký podíl zaměstnanců s vysokoškolským titulem. To může být zdůvodněno nekvalitními vzdělávacími institucemi, které jsou též silně postiženy úplatkářstvím. Ukrajina však v posledních letech provedla reformu oblasti vzdělávání. Zákoník práce byl na Ukrajině silně zastaralý a neuplatňoval se důsledně. Výsledky reformy nyní nelze hodnotit.

Rusku se podařilo překonat recesi z roku 2015. Federální rozpočet je stále silně závislý na příjmech z ropy, proto hlavním cílem je nyní pro Rusko diverzifikovat ekonomiku a podpořit domácí poptávku, která byla snížena v období recese. Pro

Ukrajinu je nyní důležité oživit ekonomiku, která roste velmi pomalým tempem. Stabilizovat politické prostředí, aby vzrostla důvěra zahraničních investorů a mohlo by tak dojít k urychlení privatizací. Zda a kdy budou obě ekonomiky na úrovni Baltských států či států střední Evropy si netroufám odhadovat. Domnívám se, že pro Ukrajinu je nyní důležité právě stabilizace politického prostředí a urychlení pomalých reforem. Odhaduji, že Rusko se bude vyvíjet nadále velmi podobně v politické a ekonomické oblasti. Zajímavé bude sledovat situaci po případné změně prezidenta.

Seznam odborné literatury

- [1] BAAR, Vladimír. Postsovětský prostor po dvaceti letech. Geografické rozhledy [online]. Ostravská univerzita, , 5/09–10 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <http://geography.cz/geograficke-rozhledy/wp-content/uploads/2010/06/2-3.pdf>
- [2] BILOTSEKIVETS, V. INNOVATIVE CHALLENGES AND POST-CRISIS PROSPECTS OF UKRAINIAN MINING AND METALLURGICAL INDUSTRY [online]. Natsional'nyi Hirnychiy Universytet, 2017, Dnipropetrovsk Čís. 2, 149-156. [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/1901673807/71CC81939C9A43ACPQ/2?accountid=17203>
- [3] BLACK, Bernard, Reinier KRAAKMAN a Anna TARASSOVÁ. Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong? [online]. STANFORD LAW REVIEW, 2000 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.9300&rep=rep1&type=pdf>
- [4] Consumers in Transition from the Centrally Planned Economy to the Market Economy Kozminski, Andrzej K. Journal of Consumer Policy; Dordrecht Vol. 14, Iss. 4, (1991-1992): 351.
- [5] CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2016 [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
- [6] DI QUIRICO, Roberto. The prospects for democratization in the European Union post-Soviet neighbours: An overview: Di Quirico, Roberto Informace o autorovi Zobrazit profil. Comparative European Politics, dod. Special Issue: South East and Eastern European Countries EU [online]. Palgrave Macmillan, (Sep/Dec 2011), 9, Iss. 4-5,, 432-447 [cit. 2018-01-07]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/884268636/fulltext/F83A9011129B4964PQ/1?accountid=17203>
- [7] EBRD - Transition report [online]. 2007 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>
- [8] EBRD - Transition report [online]. 2012 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>
- [9] EBRD-BEPS II: Banking Environment and Performance Survey [online]. [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/what-we-do/economics/data/banking-environment-and-performance-survey.html>
- [10] EBRD-WB BEEPS: The business environment in the transition region [online]. 2014(V) [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/wp-content/uploads/2015/09/BEEPSV-complete.pdf>
- [11] EBRD: TRANSITION REPORT 2017-18 [online]. 2017 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/transition-report-2017-18>
- [12] ELLIOT, John. Socialism and Its Future in the Post-Soviet Era. International Journal of Social Economics; [online]. MCB University Press Limited 1992, 19, Iss. 7,8,9, (1992): 25. [cit. 2018-01-08]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/1901673807/71CC81939C9A43ACPQ/2?accountid=17203>

com.zdroje.vse.cz/central/docview/274627957/9E48A001B0914D1BPQ/1?accountid=17203

- [13] FORTIN, Jessica. Post-Communism or Post-Colonialism? Soviet Imperial Legacies and Regime Diversity in East Europe and the Former USSR [online]. Department of Political Science McGill University, Montreal, Canada, 2008 [cit. 2018-01-06]. ISBN 978-0-494-53492-2. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/304380889/5549529C3D2A483APQ/1?accountid=17203>
- [14] GHEDROVICI, Olesia a Nikolai OSTAPENKO. The Glaring Socioeconomic Meltdown in Post-Soviet Ukraine, Moldova, and Belarus: A Distorted Mindset in Search of a Way Out: International Journal of Business and Social Research (IJBSR) [online]. Volume -3, No.-5. 2013 [cit. 2018-01-06]. Dostupné z: <http://thejournalofbusiness.org/index.php/site/article/viewFile/19/19>
- [15] Guseletov B. 2015. Post-Soviet Space: Prospects for Transformation and Impact on International Security System. NanoWorld J1(2): 62-70.
- [16] Heritage Foundation: Economic freedom [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.heritage.org/index/ranking>
- [17] Johnson, Simon and McMillan, John and Woodruff, Christopher M., Property Rights and Finance (March 2002). NBER Working Paper No. w8852. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=305078>
- [18] Journal of Democracy: The Maidan and Beyond: Oligarchs, Corruption, and European Integration [online]. 7/2014 [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.journalofdemocracy.org/article/maidan-and-beyond-oligarchs-corruption-and-european-integration>
- [19] JUNISBAI, Barbora. Improbable but Potentially Pivotal Oppositions: Privatization, Capitalists, and Political Contestation in the Post-Soviet Autocracies. Perspectives on Politics [online]. Cambridge Sv. 10, Čís. 4, 2012 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1240203143/5197972C93FE41DEPQ/2?accountid=17203>
- [20] KUBÁT, Michal. Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989. Politologický časopis [online]. 2006, (2, s. 139–157) [cit. 2018-01-09]. ISSN 1211-3247. Dostupné z: http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2006/2/Polcas_2006_2_pp_139_157.pdf
- [21] LARSON, Sean. Contradictions of the Ruling Class in Ukraine [online]. New York, 2014, , 71-78 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1550798756/CFBA8809D23A49BCPQ/1?accountid=17203>
- [22] MCFAUL, Michael. Political Transitions. Harvard International Review [online]. April 18, 2007 [cit. 2018-01-08]. Dostupné z: <http://hir.harvard.edu/article/?a=1371>
- [23] Myant M. R.; Drahokoupil J. 2013. Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. Praha : Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2268

- [24] PALUBINSKAS, Ginta. Economic transformation - the full societal transformation thesis [online]. Virginia, 2002 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/276238929/fulltextPDF/341CB6C100E14FDCPQ/1?accountid=17203>. Georg Mason University. Vedoucí práce Dr. Rouger Stough.
- [25] Political Science McGill University, Montreal, Canada, 2008 [cit. 2018-01-06]. ISBN 978-0-494-53492-2.
- [26] POPOV, Vladimir. The currency crisis in Russia in a wider context [online]. 2000 [cit. 2018-04-25]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/216588539/5AAC5015E4234371PQ/3?accountid=17203>
- [27] Russia's Break From a Recession Was Fleeting [online]. 2018 [cit. 2018-04-26]. Dostupné z: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-11/putin-s-break-from-recession-fleeting-as-economy-hits-a-pothole>
- [28] The business environment in the transition region [online]. 0014n. 1., 2011-2014(BEEPS V) [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/>
- [29] The Economist: The Economist Intelligence Unit's Democracy Index [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://infographics.economist.com/2017/DemocracyIndex/>
- [30] The Word Bank: Doing Business [online]. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/russia>
- [31] The World Bank: DataBankWorld Development Indicators [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>
- [32] Tilly, Charles. 2004. Contention & Democracy in Europe, 1650-2000. Cambridge: Cambridge University Press.
- [33] Transformace, restrukturalizace, revitalizace [online]. SYNEK, Miloslav. Issue 3. Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3: Acta Oeconomica Pragensia, 2004, s. 170-195 [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=266.pdf>
- [34] Transparency International: CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2016 [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
- [35] Ukraine Economic Update – April 2017. The World Bank [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/economic-update-spring-2017>
- [36] ZEB, Khan. THE UKRAINIAN CONFLICT AND OPTIONS FOR CONFLICT RESOLUTION: Journal of European Studies [online]. Karachi, 2017 [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/central/docview/1920690072/1BA530A7C99A4FBFPQ/2?accountid=17203>